تاريخ

اووم ټولگی

د پوهنې وزارت
د تعليمي نصاب د پراختيا او د ښوونکو د روزنې معينيت
د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رياست

درسي کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري. پيرودل او پلورل يې په کلکه منعه دی. له سر غړوونکو سره به يې قانوني چلند وشي.

۱۳۹۶ هـ . ش
moe.curriculum@gmail.com

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې
هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی
د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو
د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي
پاميريان، نورستانيان
براهوي دي، قزلباش دي
هم ايماق، هم پشه يان
دا هیواد به تل ځلیږي
لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به
لکه زړه وي جاويدان
نوم د حق مو دی رهبر
وايو الله اکبر وايو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا او د ښوونکو
د روزنې معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

تاریخ

اووم ټولګی

۱۳۹۲
هجري لمریز

مؤلفان:

- پوهنوال محمد رسول باوري
- پوهنمل شاه صنم عمري جبارخېل
- مؤلف محمد ابراهیم حقپال
- د مؤلف مرستیال الحاج وحیدالله احمدزی
- د مؤلف مرستیال محمد حسین احمدزی

مسلکي اډیټور:

- پوهنوال محمد رسول باوري

د ژبې اډیټور:

- عبدالقیوم مشوانی

دیني، سیاسي او فرهنګي کمېټه:

- غلام الدین کلانتري
- دوکتور محمد یوسف نیازی
- حبیب الله راحل د پوهنې وزارت سلاکار د تعلیمي نصاب د پراختیا په ریاست کې.

د څارنې کمېټه:

- دوکتور اسدالله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا او د ښوونکو د روزنې معین.
- دوکتور شېرعلي ظریفي د تعلیمي نصاب د پراختیا د پروژې رئیس.
- دکتور محمد یوسف نیازی د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست سرپرست.

طرح او ډیزاین: حمیدالله غفاري

د چاپ د سمون چارې: محمد کبیر حقمل د پوهنې وزارت د نشراتو او اطلاعاتو رئیس

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزیر پیغام

د لوی خدای ﷻ ډیر شکر دی چې انسان یې په احسن تقویم کې پیدا او هغه ته یې د خبرو کولو توان ورکړ او د علم او فکر پر گاڼه یې سمبال کړ. ډیر درود دې وي د اسلام پر گران پیغمبر حضرت محمد مصطفی ﷺ چې د انسانیت ستر ښوونکی دی او د رحمت، لارښوونې او روښنایي پیغام راوړونکی.

ښوونه او روزنه په هره ټولنه کې د بدلون او پراختیا بنسټ دی. د ښوونې او روزنې اصلي موخه د انسان د بالقوه ځواکونو فعالول او د هغه د پټو استعدادونو غوړول دي.

درسي کتاب د ښوونې او روزنې په بهیر کې یو مهم رکن بلل کیږي چې له نوو علمي بدلونونو او پرمختگونو سره اوږه په اوږه د ټولنې له اړتیاوو سره سم تالیف کیږي. درسي کتابونه باید د منځپانگې له مخې خورا بډای وي چې وکړای شي د علومو له نوو لاسته راوړنو سره مل دیني او اخلاقي زده کړې د نوو میتودونو له لارې زده کوونکو ته ولیږدوي.

دغه کتاب چې اوس ستاسو په واک کې دی، د همدغو پورته ځانگړنو پر بنسټ چمتو او تالیف شوی دی. د پوهنې وزارت تل زیار باسي چې په هیواد کې تعلیمي نصاب او درسي کتابونه د اسلامي ښوونې او روزنې او د ملي هویت د ساتلو پر بنسټ جوړ او له علمي معیارونو، نوو روزنیزو میتودونو او د نړۍ له علمي پرمختگونو سره سم چمتو کړي.

د زده کوونکو استعدادونه په ټولو اخلاقي او علمي خواوو کې وغوړیږي او په هغوی کې د تفکر او نوښت توان او د پلټنې حس پیاوړی کړي. د خبرو اترو او پیرزوینې د فرهنگ دودول، د هیواد پالنې او د مینې او محبت د حس پیاوړی کول، ښځنه او پیوستون د پوهنې د وزارت نورې غوښتنې دي چې ښایي د لوست په کتابونو کې ورته پام وشي.

درسي کتابونه د ښه او مسلکي ښوونکي له درلودو پرته نشي کولای ټاکل شوي موخې ترلاسه کړي. ښوونکی د ښوونې او روزنې یو مهم جزء او د ښوونې او روزنې د پروگرامونو پلي کوونکی دی. د هیواد له ژمنو او زړه سواندو ښوونکو څخه، چې د تورتم او ناپوهۍ په وړاندې یې جگړه خپله دنده گرځولې، دوستانه هیله لرم د تعلیمي نصاب په دقیق او مخلصانه تطبیق کې د هیواد ماشومان، نجونې او تنکي ځوانان د پوهې، اخلاقو او معنویت لوړو څوکو ته ورسوي.

د هیواد د زده کړې د نظام برۍ د خلکو له جدي مرستو پرته امکان نه لري. له دې امله له ټولو قشرونو او د ملت له شریفو خلکو، په تیره بیا له کورنیو او د زده کوونکو له درنو اولیاوو څخه هیله لرم چې د معارف د موخو د لاسته راوړو په برخه کې له هیڅ ډول مرستې څخه ډډه ونه کړي. دغه راز له ټولو لیکوالو، پوهانو، د ښوونې او روزنې له ماهرینو او د زده کوونکو له محترمو اولیاوو څخه هیله کیږي چې په خپلو رغنده نظرونو، وړاندیزونو او نیوکو د درسي کتابونو په لاښه والي کې د پوهنې له وزارت سره مرسته وکړي.

لازمه بولم له ټولو ښاغلو مؤلفانو، د پوهنې وزارت له اداري او فني کارکوونکو او له ملي او نړیوالو بنسټونو څخه، چې د دغه کتاب په چمتو کولو، چاپولو او ویش کې یې زیار ایستلی او مرسته یې کړې، مننه وکړم.

په پای کې له لوی خدای ﷻ څخه غواړم چې په خپله بې پایه مهربانۍ له موږ سره د پوهنې د سپیڅلو ارمانونو په لاسته راوړلو کې مرسته وکړي. انه سمیع قریب مجیب.

د پوهنې وزیر

دوکتور اسدالله حنیف بلخي

سرلیکونه

لومړی څپرکی: د تاریخ بنسټونه، ۱- ۱۰

- د تاریخ د علم او ګټو په اړه څه پوهېږئ؟
- د مؤرخینو سرچینې څه شی دي؟
- ایا په تاریخ کې د زماني ویش په اړه معلومات لرئ؟
- ایا د سنو د ډولونو او د هغو له بدلون سره أشنایي لرئ؟

دویم څپرکی: د افغانستان لومړني مدنیتونه ۱۱- ۴۰

- ایا د افغانستان د پنځه زره کلن تاریخ د پیل په اړه معلومات لرئ؟
- ایا اریائیان پیژنئ؟
- د ویدي مدنیت په اړه مو څه اوریدلي دي؟
- د اوستایي مدنیت په اړه په څه پوهېږئ؟
- د افغانستان اساطیري تاریخ (پیشدادیان اسپه او کیانیان) پېژنئ؟
- افغانستان او پردي (هخامنشیان، موریائیان او یونانیان).
- د یونان- باختري خپلواک دولتونه.
- د یونان- باختري مهال هنري او فرهنګي ځانګړنې.
- ایا د کوشانیانو د لړۍ په اړه معلومات لرئ؟
- ایا د کوشانیانو د مهمو مرکزونو په اړه معلومات لرئ؟
- بګرام.
- هډه.
- بامیان.
- ایا یفتلیان پېژنئ؟

دریم څپرکی: د نړۍ لرغوني مدنیتونه ۴۱- ۵۲

- ایا د مصر د لرغوني تمدن په اړه معلومات لرئ؟
- راشئ د بین النهرین له پخواني تمدن سره اشنا شئ!
- ایا د ایران د پخواني تمدن په اړه معلومات لرئ.
- د هند له لرغوني تمدن سره اشنا شئ!

- ایا د چین له لرغوني مدنیته خبر یاست؟
- ایا پوهېږئ د یونان پخوانی تمدن څرنګه پیل شو؟
- ایا اوریدلي مو دي چې د پخواني روم امپراتورانو ته یې د اروپا واکمنان ویل؟

څلورم څپرکی: د اسلام تاریخ **۵۷-۸۰**

- ایا پوهیږئ چې د عربستان اوضاع د اسلام له مبارک دین څخه وړاندې څرنګه وه؟
- د اسلام د ستر پیغمبر حضرت محمد ﷺ له ژوند سره ښه اشنا شئ.
- ایا د اسلام د صدر د غزاګانو او فتوحاتو په اړه معلومات لرئ؟
- ایا پوهېږئ چې د حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه خلافت څرنګه پیل شو؟
- د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د خلافت په اړه څه معلومات لرئ؟
- ایا د حضرت عثمان رضي الله عنه د خلافت د دورې د پېښو په اړه معلومات لرئ؟
- د حضرت علي (کرم الله وجهه) د خلافت دوران څرنګه تېر شو؟
- ایا د امویانو د خلافت د پیل په اړه معلومات لرئ؟
- ایا پوهېږئ چې د امویانو خلافت څرنګه له منځه ولاړ؟
- ایا پوهېږئ چې له امویانو څخه عباسیانو ته واک څرنګه ولېږدېد؟
- د عباسیانو خلافت څرنګه راوپرځید؟

د اووم ټولګي د تاریخ اصطلاحات **۸۱**

لومړی څپرکی

د تاریخ بنسټونه (مبادي)

- د تاریخ د علم او ګټو په اړه څه پوهېږئ؟
- د تاریخ لیکونکو سرچینې څه شی دي؟
- ایا د زماني وېش په اړه په تاریخ کې معلومات لرئ؟
- ایا د نېټو بدلون او ډولونو سره اشنایي لرئ؟

د لومړي څپرکي موخې

په دې څپرکي کې زده کوونکي د تاریخ له تعریف او ګټو سره اشنا کیږي د تاریخ لیکونکو سرچینې پېژني او سربېره پردې په هېواد او نړۍ کې له معمولو نېټو سره بلدېږي. د تاریخي دورو وېش زده کوي او هم د ځینو نېټو د بدلون په لارو چارو پوهیږي.

د تاریخ د علم او ګټو په اړه څه پوهیږئ؟

تاریخ د تېر مهال هینداره او د اوس مهال لوست دی

د تاریخ تعریف

تاریخ هغه علم دی چې تېرې شوې پېښې د مهال (زمان) او ځای (مکان) په پام کې نیولو سره بیانوي. مهال او ځای ته د تاریخي پېښو په اړه پام کول تاریخ له کیسو او نکلونو څخه بېلوي.

کومه پېښه چې په ټاکلي مهال او ځانګړي ځای کې شوې وي، تاریخي پېښه ده. د بېلګې په توګه، د **بدر غزا** چې په دویم هجري قمري کال کې د مدینې په ۱۵۰ کیلومترۍ کې پېښه شوې یوه تاریخي پېښه ده. دا د تاریخ د علم دنده ده چې د دغې پېښې په اړه موږ ته معلومات راکړي.

پوهېږو چې انسانانو او بشري ټولنې بېلا بېل مهالونه او پړاوونه تېر کړي دي. ډېرې لومړۍ ژورې لارې یې ترشا پرېښي او اوسني پړاو ته رسېدلي دي. دغه ټولې پېښې او پړاوونه چې په بېلابېلو وختونو او بېلابېلو سیمو کې پېښه شوي، تاریخ لیکونکو لیکلي دي. دغو لیکل شوو متونو ته تاریخ وایي.

تاریخ پوهان بشري تاریخ پر دوو دورو وېشي: **تر تاریخ وړاندې دوره** (**قبل التاریخ**) او **تاریخي** دوره. له تاریخ څخه وړاندې دورو مطالعه د انسان د پیدایښت او انساني ټولنو له لومړنیو کلتورونو څخه پیل او د مدنیت تر عام کېدلو او تر را لیک د منځته کېدلو پورې رسیږي. تاریخي دورې د

لومړنیو بشري مدنیتونو له پیدایښت څخه پېل کیږي او تر اوسه پورې دوام کوي. له تاریخ څخه وړاندې دوروکې انسانانو ډېر ساده، خو ډېر بوخت ژوند درلود. یوازې د خپل مټ په زور به یې خپلې اړتیاوې پوره کولې. په غرونو او سمڅوکې اوسېدل. د ونو او حیواناتو له پوستکو څخه به یې جامې جوړولې. د مېوو په ټولولو او د وحشي ژوو د ښکار له لارې به یې ژوند کاوه. څنګه چې انسان اشرف المخلوقات دی، نو د نورو ژوو په پرتله یې په خپل ژوندکې بدلون راوست او اوسني مدني پړاو ته ورسېد. هغه مهال چې انسانان د مدنیت پړاو ته ورسېدل، له هغه سره سم تاریخي پړاو پیل شو او تر اوسه دوام لري. تاریخ موږ له تېرو شویو پېښو څخه خبروي. د پر مختللو ټولنو د ودې لاملونه راپېژني. لنډه دا چې تاریخ د تېر ژوند هینداره او د راتلونکي انسان او بشري ټولنې لپاره لارښود دی.

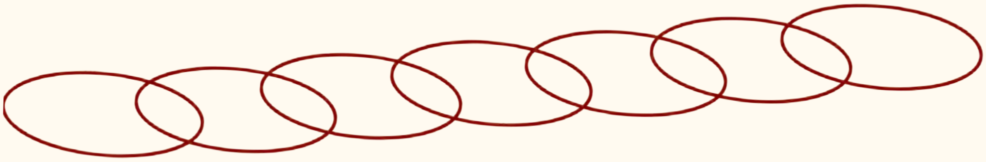

زده کوونکي دې همداسې انځور په خپله کتابچه کې رسم کړي او بیا دې د خپل ژوند هر کال په یوه دایره کې ولیکي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې تاریخ تعریف کړي او دویمه ډله دې د تاریخ ګټې بیان کړي.

پوښتنې

۱. تاریخ تعریف کړئ.
۲. تاریخ پوهان تاریخ په څو دورو وېشي؟ نومونه یې واخلئ.
۳. تاریخ موږ ته څه را زده کوي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د تاریخ د ښېګڼو په اړه له خپلو مشرانو څخه پوښتنې وکړي او لاسته راغلي معلومات دې په ټولګي کې بیان کړي.

د تاريخ ليکونکو سرچينې څه دي؟

د افغانستان د ملی ارشيف انځور
د افغانستان ملی آرشيف په هغې ودانۍ کې ځای پر ځای شوی، چې په لومړيو مهالونو کې يې د عبدالرحمن خان سلطنتي کورنۍ پورې اړه درلوده او د هغه زوی امير حبيب الله خان په کې ژوند کاوه. دغه ودانۍ د کابل په سالنګ واټ کې ده.

تاريخپوهان د تاريخ ليکلو لپاره سرچينو ته اړتيا لري. تاريخي سرچينې دوه ډوله دي. يو ليکل شوي او **خطي** اسناد او تاريخي آبدات او آثار، تحريري يا ليکل شوي اسناد په آرشيفونو کې ساتل کيږي چې د افغانستان ملي ارشيف هم دا ډول اسناد لري.

د ليکل شوو يا خطي اسنادو لوستل او له هغه نه ګټه اخيستنه ډېر ستونزمن کار دی. دغه ستونزې دوه اړخونه لري. لومړی دا چې رسم الخط د زمانې په اوږدو کې بدليږي، بله ستونزه دا ده چې انسان د زمانې په اوږدو کې له بېلابېلو ليکونو څخه کار اخيستی چې پرې پوهېدل ګران کار دی؛ لکه **ميخي** ليک، هيروغليف ليک، پخوانی **يوناني** ليکن، **سانسکريټ** ليک او داسې نور. پخواني آثار هم هغه سرچينې دي چې تاريخ پوهان يې د تاريخ ليکلو لپاره کاروي دا ډول آثار په

د کابل په دارالامان کې د افغانستان د ملي موزيم ودانۍ
د افغانستان د ملي موزيم بنسټ په ۱۲۹۸ لمريز کال کې کېښودل شو.

موزیمونو کې ساتل کیږي. لکه څنګه چې د **افغانستان** په **ملي موزیم** کې په دې ډول ډېر تاریخي آثار شتون لري.

په تاریخ لیکلو کې د لرغونو او تاریخي آثارو څخه ګټه اخیستل د خطي اسنادو په پرتله ګران کار دی. د لرغونو او تاریخي آثارو د بیانولو او تشریح لپاره د لرغون پېژندنې علم له موږ سره مرستنده کوي.

د کابل بالاحصار پنځمه زېږدیزه پیړی

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړی ډله دې لیکل شوې سرچینې او دویمه ډله دې تاریخي آثار بیان کړي.

پوښتنې

۱. تاریخ پوهان کومې سرچینې د تاریخ لیکلو لپاره کاروي؟
۲. له خطي اسنادو څخه ګټه اخیستل په تاریخ لیکلو کې کومې ستونزې را منځته کوي؟
۳. د ارشیف او موزیم ترمنځ توپیر ووایئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

که چېرې د زده کوونکو د اوسېدو په سیمه کې تاریخي ودانۍ وي، د هغه په اړه دې معلومات ولیکي او خپلو ټولګیوالو ته دې وړاندې کړي.

په تاریخ کې د زماني د وېش په اړه معلومات لرئ؟

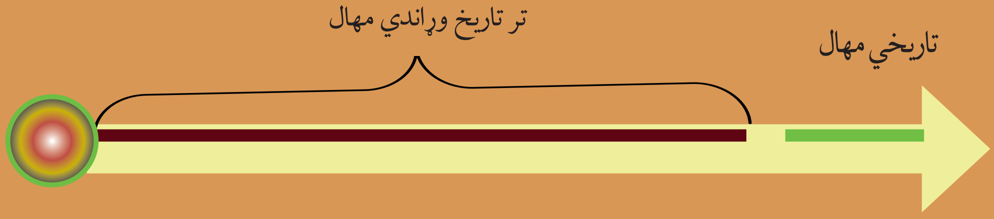

په لومړي لوست کې مو ولوستل چې تاریخ لیکونکي انساني ژوند پر دوو لویو دورو ویشي. تر تاریخ وړاندې دوره او تاریخي دوره. تر تاریخ وړاندې دوره د انسان او بشري ټولنو له پیدایښت څخه پیل شوې او د لومړنیو مدنیتونو او په ځانګړې توګه، د لیک او کتابت د منځته راتلو پورې رسیږي. تاریخي دوره د لیک او کتابت څخه پیل او تر اوسه دوام لري.

په زرګونو کلونه د انسان له ژوندانه څخه د ځمکې پر مخ تېر شول، چې انسان او بشري ټولنه د لیک او کتابت لومړنیو مدنیتونو پورې ورسېدل. د انسان دغه اوږد عمر او هغه انساني ټولنه پېژندګلوی ته اړتیا لري. لرغونپوهان کولي شي چې د ژوندانه د دغه اوږد پېر (دور) په روښانه کولو کې له موږ سره مرسته وکړي.

پوهانو دغه اوږد پېر په نورو زمانو باندې ویشلی دی. د انسان ډېر پخواني عصر ته د **ډبرې زمانه** یا **سټون ایج**(Stone Age) وايي. په دې اوږده مهال کې چې زرګونه کلونه نیسي، انسانانو به له ډبرو څخه له جوړو شوو توکو کار اخیست او په سمڅو کې به یې ژوند کاوه. د حیواناتو له پوستکو څخه به یې خپل ځانته جامې جوړولې. د مېوو په ټولولو او ښکار باندې بوخت وو.

دویم عصر د مفرغ یا **برونز ایج** (Bronze Age) په نامه یاد شوی دی. د لومړي ځل لپاره انسانانو د خپل ژوندانه د چارو د پر مخ بوولو لپاره له فلز څخه کار واخیست. برونز او فلز د مس او

قلعي ترکیب دی. د هغه مهال انساني ډلو د حیواناتو د روزلو په څنګ کې د نباتانو د کرلو، د نیالګیو د کښېنولو او د مېوه لرونکو ونو له روزلو سره اشنایي درلوده. د مېشت دایمي ځایونه به یې جوړول. د صنعت دندې هم خپل ارزښت درلود.

درېیم عصر د **اوسپنې د عصر** (Iron Age) په نامه یادېږي. له اوسپنې څخه ګټه اخیستل انساني ډلې د مدنیت عصر ته رسوي. له اوسپنیزو وسایلو څخه کار اخیستنې بېلا بېل ځایونه درلودل. د کار وسایل، زینتي آلات او تفریحي او ذوقي شیان به یې له اوسپنې څخه جوړول. انساني ډلو د ښارونو پر ساتلو سربېره کرنې، بڼوالۍ او د صنعت حرفې ته هم د یوازېنۍ دندې په توګه ارزښت ورکاوه. د مالونو بدلولو سوداګرۍ یې د یوې ځانګړې دندې په توګه ومنله چې یوه ډله خلک پردې دندې بوخت وو. تاریخپوهانو د لرغون پېژندونکو په خبر تاریخي دورې د **لومړنیو پېړیو، منځنیو پېړیو، نویو پېړیو** او **معاصریو پېړیو** په نومونو پېژندلې دي.

لومړنۍ پېړۍ: دغه دوره د لیک او کتابت له منځته راتلو څخه چې درې زره کاله پخوا تر میلاد زمانه ده، پیلېږي او بیا تر پنځمې زېږدیزې پېړۍ پورې رسیږي.

منځنۍ پېړۍ: له پنځمې زېږدیزې پېړۍ څخه پېل او تر پنځلسمې زېږدیزې پېړۍ پورې دوام کوي.

نوې پېړۍ: له پنځلسمې زېږدیزې پېړۍ څخه پېل او تر اتلسمې زېږدیزې پېړۍ پورې رسیږي.

معاصرې پېړۍ: له اتلسمې پېړۍ (د فرانسې له لوی انقلاب) څخه پیل شوې او تر اوسه دوام لري.

د یا دولو وړ ده چې دا د تاریخي زمانو د وېش یوه بېلګه چې د تاریخپوهان یې کاروي. په دغه وېش کې په زیاته پیمانه اروپایي پېښې په پام کې نیول شوي دي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې تر تاریخ وړاندې د درې ګونو زمانو نومونه واخلي او دویمه ډله دې د نومورې زمانې ځانګړتیاوې روښانه کړي.

پوښتنې

۱. د ډبرې په دوره کې انسانانو د کار وسایل له کومو توکو څخه جوړول؟
۲. فلز یا برونز څه شی دی؟ شرح یې کړئ.
۳. د اوسپنې د زمانې انسانانو کومې دندې درلودې؟ شرح یې کړئ.
٤. د تاریخي دورو د وېش یوه بېلګه ووایئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې د ډبرینو، برونزي او اوسپنیزو وسایلو نومونه ولیکي او په ټولګي کې دې ووایي.

په تاریخ کې د نېټو بدلون

نېټې او کلیزې د وخت او د وخت د وېش د پېژندلو غوره لاره ده.

په افغانستان کې درې ډوله نېټې او کلیزې معمول دي: **سپوږمیز** (قمري)، **لمریز** (شمسي) او **زیږدیز** (میلادي) په نومونو یادې شوې دي.

د لمریزې او سپوږمیزې کلیزې پیل د **حضرت محمد** ﷺ د هجرت له لومړي کال څخه پیلیږي او زیږدیز کال د **حضرت عیسی** علیه السلام له زیږیدو څخه پیلیږي. په رسمي، دولتي او اداري چارو کې له هجري لمریزې کلیزې څخه کار اخیستل کیږي. ځینو مهمو مذهبي ورځو کې لکه د **روژې میاشت**، **لوی اختر**، **کوچني اختر** او داسې نورو کې له هجري سپوږمیز سنې څخه کار اخیستل کیږي. هجري لمریزه کلیزه ۱۲ میاشتې ده چې ۳۶۵ ورځې کیږي. هجري سپوږمیز کال هم ۱۲ میاشتې دي چې مګر د ورځو شمیر یې ۳۵۴ ته رسیږي. همدا د ورځو توپیر د دغو کلیزو په منځ کې د نېټو د توپیر سبب شوی دی.

که وغواړو چې هجري شمسي نېټه په زیږدیزه نېټه واړوو، ساده لاره یې دا ده چې ۶۲۱ شمېره ور سره جمع یا ور څخه تفریق کړو. په دې ډول که د **محمود** د زیږیدو کال ۱۹۶۶ زیږدیز وي او وغواړو چې دغه نېټه په هجري شمسي بدل کړو، نو د ۶۲۱ شمېره له ۱۹۶۶ شمېرې څخه تفریقوو چې حاصل تفریق یې په هجري شمسي نېټه د محمود د زیږیدو کال کیږي. او که د **زلمي**

د زېږېدو کال ۱۳۵۵ هجري شمسي وي او وغواړو چې دا شمسي نېټه په میلادي کال واړوو نو د ۱۳۵۵ شمېره له ٦۲۱ شمېرې سره جمع کوو ترڅو د جمعې حاصل يې په میلادي حساب د زلمي د زېږېدو کال راښيي.

لاره:

۱۹٦٦ د محمود د زېږېدو کال
-٦۲۱
۱۳٤٥ هجری شمسی

لاره:

۱۳۵۵ د زلمي د زېږېدو کال
+ ٦۲۱
۱۹۷٦ زېږدیز

د هجري قمري سنو بدلول په هجري شمسي او يا د هجري شمسي سنو بدلول په هجري قمري د نورو میتودونو له مخې کېږي چې په راتلونکو ټولګیو کې به يې ولولئ.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د نېټو نومونه واخلي او دویمه ډله دې د شمسي نېټو اوښتون په میلادي او د میلادي نېټو اوښتون په هجري شمسي باندې په ټولګي کې اجرا کړي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې له خپلو مشرانو څخه د جومات او د خپلې سیمې د ښوونځي د ودانۍ تاریخ وپوښتي او هغه تاریخ دې په زېږدیز کال واړوي.

دویم څپرکی

د افغانستان لومړني مدنيتونه

- د افغانستان د پنځه زره کلن تاريخ د پيل په اړه معلومات لرئ؟
- آريايان پېژنئ؟
- د ويدي مدنيت په اړه مو څه اوريدلي دي؟
- د اوستايي مدنيت په اړه په څه پوهېږئ؟
- د افغانستان اساطيري تاريخ (پيشداديان، اسپه او کيانيان) پېژنئ؟
- افغانستان او پردي (هخامنشيان، موريان او يونانيان).
- يونان - باختري خپلواک دولتونه.
- د يونان - باختري مهال هنري او فرهنگي ځانگړنې.
- د کوشانيانو د لړۍ په اړه معلومات لرئ؟
- د کوشانيانو د مهمو مرکزونو په هکله معلومات لرئ؟

بگرام

هډه

باميان

- يفتليان پېژنئ؟

د دويم څپرکي موخې

په دغه څپرکي کې زده کوونکي د افغانستان له پنځه زره کلن تاريخ سره اشنا کيږي. پر دې، سربېره د اريايي مهاجرتونو، اريايي مدنيتونو، د افغانستان له لرغوني تاريخ، افغانستان او پردي او د يونان- باختري خپلواکو دولتونو سره اشنا کيږي او د کوشانيانو د امپراتورۍ په اړه معلومات پيدا کوي. د کوشانيانو عمده سياسي- فرهنگي مرکزونه پېژني او د کوچنيو کوشانيانو (کيداريانو او يفتليانو) د امپراتورۍ په اړه معلومات پيدا کوي.

پنځم لوست

د افغانستان د پنځه زره کلن تاریخ د پیل په اړه معلومات لرئ؟

په تېرو لوستونو کې تر تاریخ وړاندې او تاریخي دورو یادونه وشوه. افغانستان هم تر تاریخ وړاندې دورې لري. په بېلابېلو بحثونو او مجلسونو کې د افغانستان له پنځه زره کلن تاریخ څخه خبرې کیږي. په دې پوهېږئ چې دغه د پنځه زره کلن تاریخ خبره د کومو آثارو او سرچینو په وسیله ثابته شوې ده؟

لرغون پېژندونکو د **کندهار** په شمال لوېدیځه سیمه (**منډیګک**) کې څېړنې او کیندنې کړې دي. د دغو څېړنو په پای کې دا ثابته شوې چې تر میلاده درې زره کاله مخکې د منډیګک اوسېدونکو د داسې تمدن بنسټ کېښود چې د افغاننستان د پنځه زره کلن تاریخ ثبوت دی. د کیندنو په لړ کې ډېر آثار او داسې وسایل لاسته راغلي چې په دغه لرغوني سیمه کې د یوه پراخ مدنیت استازیتوب کوي. په دغه ځای کې ډېرې مجللې ودانۍ څرګندې شوې چې لوی انګړ، لوی دېوالونه، کوټې او دفاعي مورچلې لري او د منډیګک د واکمنانو د پلازمېنې استازیتوب کوي. سربېره پر دې د خوراکي توکو په ځانګړې توګه د غنمو زېرمتونونه، بېلا بېل **خاورین لوښي، مسي او برونزي** ښکلي زینتي وسایل او **خاوریني مجسمې** هم د کیندنو په وخت کې د **فرانسوي** لرغون پوهانو

په وسيله پيدا شوي دي.

د منډيګک اوسېدونکو له ګاونډيو مدنيتونو سره متقابلې اړيکې درلودې. له موندل شوو آثارو څخه دا ښکاري چې د منډيګک خلکو په شمال کې د انو او نمازګاه تپې (**ترکمنستان**)، په لوېديځ کې د **سيالک تپې** (**ايران**) له وګړو سره او په سوېل کې د **هړپه** او **موهنجودارو** (هند) له مدنيتونو سره کلتوري او اقتصادي اړيکې درلودې. د منډيګک لومړنيو اوسېدونکي ښايي تر ميلاده ۲۵۰۰ کاله پخوا دغه سيمې پرېښې وي. د منډيګک د پرېښودلو په اړه پوهانو بېلا بېلې نظريې وړاندې کړې دي. ځينې په دې عقيده دي چې پرله پسې وچکالۍ او د **هلمند** د سيند د اوبو لړوالي يې بنسټيز لاملونه دي چې د منډيګک اوسيدونکي د هغه ځای پرېښودلو ته اړ شول.

له منديګک څخه تر لاسه شوي مجسمې

ځينې نور بيا د منډيګک د پرېښودلو لامل جګړې بولي چې په پايله کې مخالفان بريالي شول او منديګک د اوسيدونکو ميشت ځايونو ته يې اور ورواچاوه او هغوی يې د کور کلي پرېښودو ته اړ کړل.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر درېيو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د هغو آثارو په باره کې معلومات ورکړي چې له امله يې د افغانستان پنځه زره کلن تاريخ ثابت شوی دی. دويمه ډله دې د منديګک د خلکو اړيکې له نورو ګاونډيو خلکو سره څرګندې کړي او دريمه ډله دې له منديګک څخه د خلکو د وتلو لاملونه څرګند او خپلو ټولګيوالو ته دې بيان کړي.

پوښتنې

۱-منديګک چېرته پروت دی؟
۲-د افغانستان د پنځه زره کلن تاريخ ثبوت په کومو آثارو کې څرګند شوي دی؟
۳-له ګاونډيو خلکو سره د منډيګک د وګړو اړيکې ووايئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې له خپلو ميندو او پلرو څخه د افغانستان د تاريخ او لرغونتوب په باره کې پوښتنې وکړي او لاسته راغلي معلومات دې خپلو ټولګيوالو ته ووايي.

اریاییان پېژنئ؟

د لرغوني بلخ (ام البلاد) د ودانیو پاتې شونې.

د **اریاییانو** راتګ تر زیږدیز (میلاده) دوه زره او پنځه سوه (۲۵۰۰) کاله پخوا منل شوی دی. اریایانو خپل ځانته اصیل او د ښو اخلاقو خاوندان ویلي دي. د هغوی د لومړنیو تم ځایونو په اړه لا ډاډمن معلومات نشته. دا څرګنده ده چې اریایان له **سیر دریا** او **امو سیند** څخه د لرغوني افغانستان **بخدي** (**بلخ**) ته راغلل.

اریایانو د ژوندانه په لومړني مهال کې کوچیانی او چوپاني ژوند درلودکله چې په بخدي کې میشت شول، ښاري ژوند ته یې مخه کړه. اریایانو کورنی نظم درلود. خپلې کورنی ته یې «**کولا**» ویل. له څو کولا څخه یو قبیله او له څو قبیلو څخه یو ټبر (قوم) جوړېده. د خپلو اوسېدو ځای ته یې «**پور**» ویلې. دغه ټول نومونه د **کهول**، **میرویس**، **بګرام** او **شیرپور** کلمو کې اوس هم معمول دي. اریایانو د خپلو اوسیدو سیمو ته «**اریانا ویجه یا اریانا ورشو**» ویل او د ورشو کلمه تر اوسه هم استعمالېږي.

اریایانو په بخدي (بلخ) کې د لومړني اریایي مدنیت بنسټ کېښود. د بلخ ښار یې جوړ کړ. لوی کورونه او جګ دېوالونه یې ودان کړل. د ښار د ساتنې لپاره یې ډېر جګ دېوالونه او برجونه جوړ کړل چې په بلخ کې **لا** تر اوسه هم د پخواني بخدي آثارو پاتې شونې لیدل کېږي.

اریایانو بلخ ته تر رسېدلو وړاندې کوچیانی ژوند درلود. دغه مطلب له هغو شواهدو او آثارو څخه څرګندېږي چې لرغونپېژندونکو د **سمرقند** په لرغوني سیمې (**تالی برزو**) کې په ۱۹۳۹ ز کال کې

وموندل. په دې لرغونو آثارو کې يو هم هغه مجسمه ده چې نيمه تنه يې د انسان او نيمه تنه يې د حيوان په ډول جوړه شوې ده. پوهان په دې باور دي چې دغه مجسمه د **کيومرث پاچا** په مهال کې جوړه شوې چې د آريايانو يو ځواکمن ټولواک و. اريايانو بخدي ته تر رسېدو وروسته د ځارويو د ساتلو او روزلو تر څنګ په کرنې او بڼوالۍ لاس پورې کړ. ډول ډول ګلونه يې وکرل او ميوه لرونکې ونې يې کينولې، د خوښۍ په محفلونو کې يې يو بل ته د ګلانو ګېډۍ ورکولې، د نوي کال په لومړيو ورځو کې ښځو، نارينه وو، ځوانانو او زړو يو ځای د جشن محفلونه نيول، ساز و سرود او اتڼونه به يې کول. د اريايانو مشهور جشن د «**سامانه**» په نامه يادېده. په جشن کې ځوانانو اسونه ځغلول، اتڼونه به يې کول، د غشو او نېزې لوبې به يې کولې، د ساز، سرود او خوښۍ محفلونه به يې جوړول.

د آريايانو لېږد (مهاجرت)

د آرياييانو د ژوندانه او مدنيت په اړه له څلورو **ويدي** کتابونو څخه چې د ويدي په نامه يادېږي، معلومات لاسته راغلي دي. په دغو کتابونو کې د اريايانو ادبي، کلتوري، اقتصادي، مذهبي او سياسي معلومات شته.

اوس هم تاريخپوهان د اريايانو د ژوندانه د مختلفو اړخونو په اړه د معلوماتو د لاسته راوړلو لپاره له دغو څلورو کتابونو څخه چې په **سانسکريټ** ژبه ليکل شوي، ګټه اخلي. د وخت په تيريدو سره د اريايانو شمېر په بخدي کې ډېر شو د لېږد او مهاجرت لړۍ يې پيل کړې. يو شمېر اريايي ډلې د **سليمان** د غرونو لمنو ته او د **هندوکش** سويل ته واوښتل او هلته يې واړول. وروسته د **هند** ځمکو ته ورسېدل د اريايانو نورې ډلې لوېديځې خواته ولېږدېدې. هغوی لومړی **پارس** (**ايران**) او وروسته **ترکيې** او **اروپايي** هېوادونو ته ورسېدل. هغه اريايان چې په افغانستان کې پاتې شول هغوی په هېواد کې د **ويدي** او **اوستايي** مدنيتونو بنسټ کېښود.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د بلخ د اريايانو د لومړني ژوندانه په اړه او دويمه ډله دې د اريايانو د ټولنيز جوړښت په اړه خپل معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې

۱. اريايانو خپل ځان څنګه تعريف کړی؟

۲. د اريايانو لومړنۍ پلازمينه (پايتخت) څه نومېده او چيرې وه؟

۳. اريايانو بخدي ته تر رسېدو وړاندې .... ژوند درلود.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې له خپلو مشرانو څخه د کوچياني ژوندانه په اړه پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې په ټولګي کې بيان کړي.

د ویدي مدنیت په اړه موږ څه اوریدلي دي؟

د اریایانو مهاجرت

د اریایانو په باره کې مو لازم معلومات لاسته راوړل. اوس د اریایانو مدنیت سره اشنا کېږو. د لرغوني افغانستان لومړی مدنیت د **ویدي** په نامه یادېږي. د دې مدنیت نوم له ویدي کتابونو څخه اخیستل شوی دی. دغه مدنیت تر میلاده ۱۸۰۰ کاله پخوا پیل او تر میلاده ۱۲۰۰ کاله د مخه یې دوام درلود.

د دغه مدنیت په اړه معلومات دویدي له څلوروګونو وکتابونو څخه لاسته راغلي چې په ویدي کتابونو مشهور دي. داکتابونه پر دې سربېره چې بشپړ سیاسي، اقتصادي او ټولنیز معلومات لري، د اریایانو د هغه مهال د اخلاقو او عقیدو او د هغې زماني دکلتور په اړه هم اړین معلومات په کې شته. لکه چې د مخه مو ولوستل اریایانو ځانګړی ټولنیز نظام درلود. په اریایي ډلو کې شاهي نظام واکمن و، ټولنه په ځانګړې تدبیر اداره کېدله. دکورنۍ په سر کې پلار (**پاتي**) و. له څو کورنیو یو خېل یا زی جوړېده چې د هغې په رأس کې **کوترا پاتي** موجود و. له څو خېلونو یا زیو څخه یوه قبیله جوړېده چې په رأس کې یې **ګراماپاتي** ځای درلود. د څو قبیلو رئیس ته یې **ویس پاتي** ویلې. څو ویس پاتي به د ټولواک له خوا چې **راجان** نومیده اداره کېدل. د اریایانو د ټولنیزې اوضاع په اړه هم ویدي سرودونه روښانه معلومات لري. د بیلګې په توګه، د ښځې مقام ته په ویدي مدنیت کې درناوی کېده. سره له دې چې د هلک زیږیدنه یې نیکمرغي ګڼله، د ویدي د پېر ښځو ځانګړی ځای درلود. په **ریګویدا** کې د

ډېرو ښځو اشعار له ځانګړي هنري لطافت او صنعت سره ثبت شوي دي، له دغو ډلو څخه يوه شاعره ښځه د **خانم** (**ګوشاه**) په نامه شهرت لري چې د هغې اشعار د ريګويدا په لومړي جلد کې ثبت دي. بله شاعره ښځه «**لوپامودرا**» نومېږي چې د هغې اشعار هم د ريګويدا د کتاب په لومړي جلد کې راغلي دي. په ويدي مدنيت کې ځانګړی اقتصادي نظام و. د ويدي مدنيت انساني ډلو د خپل ژوند اساسي اړتياوې د چوپانۍ او کرنې له لارې پوره کولې د ارياپانو شتمني د حيواناتو لکه پسونو، وزو، غوبانو او داسې نورو د شمېر له مخې اندازه کېده.

ارياپان د کرنې او چوپانۍ تر څنګ په سوداګرۍ هم بوخت وو. د تبادلې واحد او تجارتي متاع يې غواګانې وې چې هغه ته يې «**پيسو**» ويل. د پيسې نوم هم چې اوسنۍ پولي واحد دی ريښه يې د آريايي دورې د ويدي عصر پيسو ته رسېږي. د ويدي مدنيت پر مهال به وګړو ټوکران اوبدل. د حيواناتو له وړيو څخه به يې ډول ډول جامې ګنډلې. اوسپنيز وسايل به يې جوړول. له اوسپنې څخه به يې پر ظريفو زينتي وسايلو سربېره د توليدي چارو لپاره هم ډېر کلک وسايل جوړول. د ډول، ډول خاورينو او لرګيو لوښو جوړولو رواج درلود. د ښځو لپاره ځانګړي لوښي وو. د ويدي مدنيت پر مهال ټولو کسبګرو لکه کلالانو، پښګرانو، نجارانو او نورو په ډېر قدر او حرمت سره ژوند کاوه. په ويدي زمانه کې انسانانو په مختلفو خدايانو عقيده درلوده. له هغو څخه يو هم (**اوشاس**) وو چې د خلکو په باور هغه يوه ښځه وه او د سپيده دم يا د سهار خدای په نامه يادېدله. سره له دې چې د ډېرو خدايانو عبادت به يې کاوه، مګر بيا يې هم په خدای باندې خاصه عقيده درلوده، په ريګويدا کې داسې راغلي دي: «پر هر ثابت او هر حرکت کوونکي او هم هر څه چې پر لارې ځي او هر هغه څه چې مري پر دغو ټولو شيانو باندې يوازې يو خدای واکمني لري».

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر دريوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د ويدي مدنيت د سياسي اوضاع په اړه، دويمه ډله دې د اقتصادي وضعې په اړه او دريمه ډله دې د ويدي دورې د اعتقاداتو په اړه خپل معلومات وليکي او په ټولګي کې دې بيان کړي.

پوښتنې

۱. لومړني مدنيت په افغانستان کې په کوم نامه يادېده؟ په لنډ ډول يې ووايئ.
۲. ښځو د ويدي مدنيت پر مهال څه ډول مقام درلود؟ شرح يې کړئ.
۳. د ويدي وګړو د عقايدو په اړه په څه پوهېږئ؟ خپل معلومات څرګند کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د اسلام تر مبارک دين دمخه خلکو د عقيدو په اړه پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې ټولګيوالو ته بيان کړي.

اتم لوست

د اوستايي مدنيت په اړه څه پوهېږئ؟

اوستايي مدنيت

او ستايي مدنيت د افغانستان په تاريخ کې دويم مدنيت دی. د دې مدنيت نوم د **اوستا** له کتاب څخه اخيستل شوی چې د **زردشتيانو** لپاره سپيڅلی دی. اوستا د قانون، بنياد او دستور په توګه معنا شوی دی. دغه مدنيت له زېږد څخه دمخه د ۱۲۰۰ کالو شاوخوا کې پيل شوی او تر زېږد دمخه ۷۰۰ کالو پورې يې دوام کړی. د اوستايي مدنيت بنسټ په **بخدي** کې کېښودل شو. په دغه اړه د اوستا په کتاب کې داسې راغلي دي: **يما د اهو رامزدا** په امر يوه سيمه جوړه کړه" چې د هغه پلن والي او اوږدوالي د يو **اسپرس** (د اس څغلولو د يو ميدان) په اندازه و چې په هغه کې ځينې حيوانات لکه پسونه، غويان، مرغان او ځينې ځناور لکه سپي او داسې نور ساتل او د اوبو ځای يې د يوې **هاني** (ميل) په اوږدوالي وکېنده او په دغه سيمه کې يې ښارونه، کوڅې او خونې جوړې کړې. مګر دروغجنو، ليونيو او عليلو کسانو ته يې په ښار کې ځای ور نکړ.

زردشت چې د **سپينتمان** په نامه هم ياديده د زردشتيانو مشر لارښود، د اوستا پنځوونکی او د اوستايي مدنيت محرک و. نوموړي خپل جدي نصيحتونه په سرودونو کې ويل. زردشت د سالم ژوند لپاره پر درېوو اصلونو باندې ټينګار کاوه چې **ښه فکر کول**، **ښه ويل** او **ښه کار کول** دي. د زردشت

د شخصیت او ژوندانه په هکله د اوستا په کتاب کې ډېرې څرګندونې شته. داسې ویل کېږي چې نوموړي د پخواني بلخ (بخدي) د ښار په شاوخوا کې ژوند کاوه.

زردشت د هغې سیمې په یوې نجیبې کورنۍ پورې اړه درلوده. نوموړي د فکري اصلاحاتو لاړښوونه پیل کړه. پر همدې مهال یې د یوې نوې تګلارې پر بنسټ د ځینو وزیرانو او واکمنانو سره د خپلې اړیکې جوړې او هغه یې وپاللې.

ځینې مؤرخان زردشت د **اسپه** له مشهورې کورنۍ څخه ګڼي. د زردشت د کورنۍ په اکثرو نومونو کې د اسپه کلمه په وار وار راغلې ده. د زردشت پلار **پور اسپه** او نیکه یې **میچت اسپه** نومیده چې د وروستي نوم معنا یې د قوي اسونو د څښتن ده. د اوستا کتاب د زردشت له خوا وړاندې شوی دی. دغه کتاب په حقیقت کې د زردشتي آیین د پیروانو لپاره د لارښوونې اصول دي. اوستا د پخوانیو کتاب دی په اغلب ګومان سره دغه کتاب کې له ۱۲۰۰ څخه تر ۶۰۰ کاله پخوا تر میلاده پېښې راغلې دي.

په اوستایي مدنیت کې درې ګونې ټولنیزې طبقې (**روحانیون، نظامیون او بزګران**) موجود وو. خلکو کلیوالي ژوند درلود. بزګري او بڼوالي د دوی اصلي دنده وه. د دې ترڅنګ، دوی په مالدارۍ هم بوخت وو. برونزي او اوسپنیز شیان به یې کارول. برسېره پر دې په اوستا کې د سیاسي کورنیو او واکمنانو په اړه هم څرګندونې شوې دي. په اوستا کې هغو نومونو یادونه شوې چې د افغانستان په اساطیري تاریخ کې لوړ ځای لري؛ لکه: **اسپه، کیانیان** او **پیشدادیان** چې په راتلونکو درسونو کې به یې په تفصیل سره ولولو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د اوستا په اړه او دویمه ډله دې د زردشت او د هغه د نصیحتونو په باره کې خپل معلومات ټولګیوالو ته ووایي.

پوښتنې

۱. د اوستایي مدنیت او د هغه د معنا په اړه څه پوهیږئ؟ ویې لیکئ.
۲. زردشت څوک و؟ په اړه یې خپل معلومات ولیکئ.
۳. اوستا پر څو برخو وېشل شوې ده؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي له نېک فکر کولو، نېک ویلو او نېک کار کول څخه څه معنا اخلي؟ له خپلو دوستانو او خپلوانو څخه دې پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې ټولګیوالو ته بیان کړي.

نهم لوست

د افغانستان اساطيري (لرغونی) تاريخ

رستم د شهنامې مشهور پهلوان

د افغانستان په اساطيري تاريخ کې درې مهمې کورنۍ معرفي شوې دي.

الف- پيشداديان: **هوشنگ** لومړنی اوستايي پهلوان دی چې له دېوانو سره جنگېده او پر هغوی يې واکمني درلوده. هوشنگ د **کيومرث** له اولادې څخه و چې د پيشداديانو لړۍ د ده له نسل څخه ده. هوشنگ د بخدي ښار د لومړني قانون جوړوونکي په توگه پېژندل شوی دی. ترهوشنگ وروسته **تهمورث** واک ته ورسېد چې د اوو هېوادونو د ټولواک په نوم پېژندل شوی و. له تهمورث وروسته واک جمشيد (**يما**) ته ورسېد چې د افغانستان په اساطيري تاريخ کې په زړه پورې حماسي او عشقي کيسې لري. د هغه مهال مشهورې کيسې زياتې دي چې د بېلگې په توگه د **رستم** او **سهراب** او د **کاوه اهنگر** د کيسو يادونه کولی شو. د کاوه اهنگر کيسه د داسې پېښو او واقعاتو پر بنسټ جوړه شوې چې يو کس د کاوه اهنگر په نامه د خپلې ښنگرۍ څرمنه د بيرغ په ډول د نيزې پر سر وتړله او خلک يې را ټول کړل چې د **ضحاک** او د هغه د ظلم او ستم پر ضد پاڅون وکړي چې په پای کې ضحاک له منځه لاړ او کاوه اهنگر بريالی شو.

ب- کيانيان: کيانيان د افغانستان د اساطيري لړۍ يوه بله کورنۍ ده چې په پخواني بلخ کې يې واکمني درلوده. دغې کورنۍ ته يې په **شاهنامه** کې کياني ويلې ده. د اوستا په ليکنه کې د دې کورنۍ لومړنی ټولواک د **کيقباد** په نامه ياد شوی چې د رستم پهلوان په غوښتنه په بلخ کې پر تخت کيناست او

پنځلس کاله یې واکمني وکړه. تر ده وروسته، د ده زوی **کیکاوس** پرتخت کېناست چې له پردیو سره وجنګېد او پر هغوی بریالی شو. داسې ویل کېږي چې کیکاوس د (**اوسنر**) په نامه یو عاقل، هوښیار او پوه وزیر درلود. تر کیکاوس وروسته **سیاوش** واک ته ورسېد. سیاوش ددې کورنۍ ډېر ځواکمن ټولواک و. دغه واکمن د **تورانیانو** سره په مخامخ جګړه کې له منځه ولاړ. تر ده وروسته **کیخسرو** واک ته ورسېد. نوموړي د پلار د وینې د غچ اخیستلو لپاره له تورانیانو سره وجنګېد. په پای کې **توراني افراسیاب** او د هغه ورور یې په زنځیر وتړل او ویې وژل.

ج- اسپه: له کیاني کورنۍ وروسته د افغانستان په اساطیري تاریخ کې بله لړۍ منځ ته راغله چې د اسپه کورنۍ په نامه یې شهرت وموند. څنګه چې د دغې کورنۍ د هر ټولواک د ناهم په پای کې د اسپه کلمه راغلې ده نو په تاریخي متنونو کې د اسپه د کورنۍ په نوم مشهور دي. ددغې کورنۍ لومړنی ټولواک **لهراسپ** نومېده. لهراسپ خپل مرکز له بخدي څخه د بلخ نوبهار ته راوست. هغه هم د تورانیانو په وسیله ووژل شو. نوموړي باهمته عادل او د لوړ شخصیت خاوند او د زردشت د تګلارې پیرو و.

داسې ویل کېږي چې زردشت د خپل کتاب (۱۲۰۰۰) نسخې لیکلې وې چې د **وهران** په اورتون کې ساتل کیدې. دغه معبد د ګشتاسپ له خوا په بلخ کې ودان شوی وو.

له ګشتاسپ څخه وروسته ددغې لړۍ نور پاچاهان هم واک ته ورسېدل. د بېلګې په توګه **اسفندیار، داراب د همای زوی** او د داسې نورو نومونه یادولای شو. په لنډ ډول د افغانستان اساطیري تاریخ پر دریو سرچینو (منابعو) ولاړ دی چې هغه **اوستایي متون، د فردوسي شاهنامه** او **شفاهي کیسې** دي چې تر اوسه د افغانستان د وګړو ترمنځ سینه په سینه یو او بل ته لېږدول کېږي او لا تر اوسه په مختلفو ډولونو پاتې شوې دي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دریوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د افغانستان د اساطیري تاریخ د کورنیو نومونه واخلي، دویمه ډله دې ددې کورنۍ د دریوو نامتو شخصیتونو نومونه واخلي او درېمه ډله دې د افغانستان د اساطیري تاریخ پر ځانګړو سرچینو باندې خبرې وکړي.

پوښتنې

۱. د افغانستان په اساطیري تاریخ کې کومې کورنۍ شاملې دي؟
۲. لومړۍ کورنۍ د افغانستان په اساطیري تاریخ کې په کوم نامه یاده شوې ده؟
۳. د افغانستان د اساطیري تاریخ درې سرچینې کومې دي؟ نومونه یې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې له خپلو مشرانو څخه د تاریخي کیسو په اړه پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

لسم لوست

لرغونی افغانستان او د پردیوواکمني (هخامنشیان، یونانیان او موریایان)

چندرا گوپتا

مقدوني سکندر

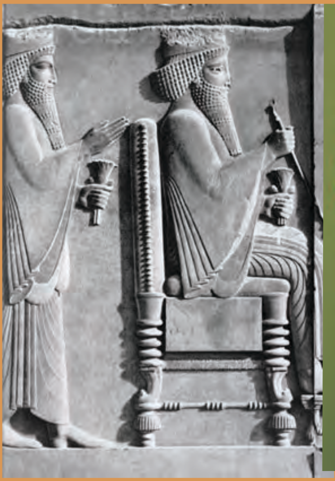

داریوش او خشایارشا

له زیږدیز نه دمخه په شپږمه زیږدیزه پیړۍ کې د لرغوني افغانستان په محدوده کې واحده سیاسي واکمني نه وه. په هر گوټ کې محلي حکومتونو او خپلواکو سیاسي واکمنیو حاکمیت درلود. همدا مهال د افغانستان په لوېدیځ کې د یوې نوې امپراتورۍ بنسټ کېښودل شو، چې د **پارس** په تاریخ کې د **هخامنشیانو** په نامه یاده شوې ده. د دې امپراتورۍ بنسټ د **مادانو** د کورنۍ وروستني لمسي **کوروش** د ز نه دمخه په ۵۵۰ کال کې کېښود.

هخامنشیان:

د کوروش تر قوماندې لاندې لښکرو له زیږد نه د مخه په ۵٤۹ کال کې د افغانستان ځینې شمالي سیمې تر لنډې مودې پورې تر خپلې واکمنۍ لاندې راوستې. تر کوروش وروسته د ده زوی **کمبوجیه** واک ته ورسېد. هغه د لرغوني پارس لوېدیځو پولو ته زیات پام وکړ. د **مصري فرعون** سره یې جگړې وکړې او هغوی ته یې ما ته ورکړه او د هغه سیمې یې خپلې کړې. نوموړی پارس ته د بېرته تگ پرمهال پر لار مړ شو.

د هخامنشیانو زیات کسان واک ته ورسېدل خو نامتو واکمنان یې **لومړی داریوش، خشایار شاه، دویم داریوش** او **دویم اردشیر** وو. د هخامنشیانو امپراتوري له زیږد نه دمخه په ۳۳۱ کال کې مقدوني سکندر له منځه یووړه.

یونانیان:

مقدوني سکندر د هخامنشیانو امپراتوري له منځه یووړه او بې له ځنډه یې د **میلاد** نه د مخه په ۳۳۰ کال کې پر لرغوني افغانستان یرغل وکړ. سکندر د افغانستان د نیولو لپاره د **هرات، کندهار، کابل** او د **پغمان** له لارې د **قفقاز سکندریې** (**بګرام**) ته ولاړ او وروسته د افغانستان شمالي سیمو ته ورسید او هلته یې د **ای خانم** د ښار بنسټ کېښود. د شمالي سیمو له تصفیې څخه وروسته ختیځې خواته ولاړ. د **نورستان** او **کونړ** له لارې **چترال** ته ورسید. سکندر له **یوسفزیو** سره په یوه جګړه کې په پښه ټپي شو. د سکندر لښکر پوره پنځه کاله د افغانستان په مختلفو سیمو کې وجنګېده.

سکندر، یونان ته د بېرته تللو پرمهال د **سند سیند** له لارې د مقدونیې پر لوري وخوځېد. د لارې په اوږدو کې د ملاریا په مرض اخته او تر میلاده ۳۲۳ کاله پخوا مړ شو. له سکندر څخه وروسته دغه لویه یوناني امپراتوري د یونان د پوځي مشرانو تر منځ وویشل شوه.

موریایان

د سکندر تر مړینې وروسته د **هند** موریایانو د لرغوني افغانستان د سهیلي سیمو یوه برخه تر لاسه کړه چې په یوناني امپراتورۍ کې یې ګډوډي رامنځته کړه. د **یونان- باختري** دورې په ترڅ کې دا سیمې د موریایانو او یوناني باختریانو تر منځ لاس په لاس شوې.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دریوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د هخامنشیانو په اړه، دویمه ډله دې د یونانیانو په باره کې او دریمه ډله دې د هندي موریایانو په اړه خبرې وکړي.

پوښتنې

۱. د هخامنشیانو په اړه څه پوهیږئ؟ بیان یې کړئ.
۲. یونانیان څه ډول د افغانستان خاورې ته راورسېدل او د سکندر مقدوني تګلاره وښیئ.
۳. د هند د موریایانو په باره کې په څه پوهیږئ؟ ویې لیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د خپلو کورنیو له مشرانو څخه د هخامنشیانو، یونانیانو او موریایانو د کیسو په اړه پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې د خپلو کورنیو غړو ته بیان کړي.

د یونان- باختری خپلواک دولتونه

یوناني مسکوکات

د مخه مو ولوستل چې د سکندر تر واکمنۍ لاندې سیمې د یوناني قوماندانانو تر منځ وویشل شوې. یوناني **سلوکیدیانو** د سکندر د امپراتورۍ یوه برخه هم په اختیار کې درلوده. هغوی **شام** او په هغه پورې تړلې سیمې اداره کولې. سلوکیدیانو یو تن یوناني افسر د لومړي دیو دیتس په نامه د باختر د والي په توګه وګوماره. نوموړي چې کله باختر ته ورسېد، د باختر او **سغدیانه** خپلواکي یې اعلان کړه. د **دیو دیتس** د واکمنۍ پېر کله د ۲۴۵ - ۲۳۰ کاله پخوا ط پورې رسېږي. تر هغه وروسته دویم دیو دیتس د باختر کنټرول او اداره په لاس کې ونیوله. نوموړي د خپل دولت خپلواکي اعلان کړه له **اشکانیانو** سره یې د دوستۍ اړیکې ټینګې کړې. څکه دواړه نوي دولتونه د شام (سوریه) د سلوکیدیانو پر خلاف وو. **ایوتیدیوم** د یونان باختري دولت یو ډېر ځواکمن ټولواک و، چې د خپلې واکمنۍ په پېر کې یې د **شامي سلوکیدیانو** یرغل پر شا وتنباوه او بیا یې د سولې له لارې هغوی په شا کړل. نوموړي د **هندوکش** سویلي برخې یې له کومې جګړې څخه د **هندي** دولت له سلطې څخه وژغورلې او په لوېدیځو برخو کې د **توس** تر سیمو پورې مخ ته ولاړ.

په شمال کې یې **کاشغرستان** او په سویل کې یې **بلوچستان** له لرغوني افغانستان سره یو ځای کړل. په همدغه دوره کې باختر د **زرو ښارونو (هزارشهر)** نوم تر لاسه کړ. د یونان باختري بل ټولواک

ډیمیتروس نومېده. نوموړی تر **سند** او **پنجاب** پورې مخ ته ولاړ او شمالي هندوستان یې د **گنگا** تر څنډو پورې ونیو. د یونان باختري پولې د ایران له دښتو (د اوسني ایران له مرکزي سیمې څخه) د گنگا تر سیمو او بیا له **سیحون** او **جیحون** څخه د **هند** تر **بحیرې** پورې رسېدلې وې. د یونان باختري ټولواکانو فتوحاتو له میلاد څخه دمخه د ۱۷۵ کال پورې دوام درلود.

ایوکراتید د یونان باختري بل ټولواک و. نوموړي داسې والیان په خپلې امپراتورۍ کې وگومارل، چې په هند کې یې د خپلواکو دولتونو لپاره شرایط برابر کړل کله چې ایوکراتید واکمن شو. د دولت پرځېدل او د یونان باختري امپراتورۍ جوړېدل پېل شول. له یوې خوا د **اشکانیانو** یرغل د امپراتورۍ په لوېدیځ کې او له بلې خوا دننه په هېواد کې ستې قبیلو د یونان باختري د خپلواکو دولتونو د پرځېدلو زمینه برابره کړه. یونان باختري دولت تر میلاده ۱۳۵ کاله پخوا خپل مرکز له **بلخ** څخه **بگرام** ته ولېږداوه او خبره دې ته ورسېده چې تر میلاده ۷۰ کاله پخوا لوموړی ساکان په سویلي افغانستان کې واک ته ورسېدل او بیا د ستې قبایلو یوې څانگې چې د «یوچي» په نامه یې شهرت درلود، بلخ ونیو او د یونان باختري دولتونو لړۍ یې راوپرځوله.

یوچیانو چې د افغانستان په لرغوني تاریخ کې د **کوشانیانو** په نامه پېژندل شوي، یوه لویه امپراتوري را منځته کړه، چې په دیارلسم لوست کې به یې ولولو.

یوناني هرپوکرات د خوښۍ الهه د بگرام له زېمو څخه

په ټولگي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د باختري سیمو د خپلواکۍ د اعلان او دویمه ډله دې د یونان-باختري دورې د نامتو واکمنانو په اړه خپل معلومات په ټولگي کې ووایي.

پوښتنې

۱. د ایوتیدوم په اړه څه پوهېږئ؟ خپل معلومات ولیکئ.

۲. دیمتریوس څوک او د هغه د کړو وړو په اړه څه پوهېږئ؟

۳. د یونان باختري امپراتورۍ پرځېدل څه ډول پیل شو؟ خپل معلومات ولیکئ.

له ټولگي څخه بهر فعالیت

هر زده کوونکی دې د یونان باختري نقشه په کور کې رسم کړي او په ټولگي کې یې دې نورو زده کوونکو ته وښیي.

د یونان-باختري پېر هنري او فرهنګي ځانګړتیاوې

د یونان باختري پاچاهانو مسکوکات: دغه مسکوکات د افغانستان په بېلابېلو سیمو کې لرغونپوهانو موندلي دي.

په دې کې شک نشته چې د **سکندر** له پوځي یرغل سره سم له یوناني لښکرو سره یو ځای هنرمندان، پوهان او کسبګر، نیول شویو هېوادونو ته راغلل چې دغو هېوادونو څخه یو هم افغانستان و. د دغو هنرمندانو نوښتونه د ختیځو سیمو په تېره بیا د لرغوني افغانستان د خلکو له کلتور سره یو ځای شول او افغاني بڼه یې خپله کړه.

د یونان-باختري واکمنیو پر مهال اقتصادي وضعې مناسب پرمختګ کړی و. مالداري، کرنه، د کسبګرو بېلا بېل صنعتونه او سوداګریزو اړیکو د پام وړ وده او کړې وه. **ایوتیدم** له سرو او سپینو زرو نه جوړې شوې سکې پر خپل نوم جوړې کړې چې د ښو او مناسبو اقتصادي شرایطو استازیتوب یې کاوه. د سوداګرۍ ملي او نړیوالې لارې یې پرانستې وې او د کاروانونو د تلو راتلو امنیت هم نیول کېده. هغه مهال د هېواد بېلا بېلې سیمې شهزادګانو اداره کولې.

د یونان-باختري واکمنۍ پایښت کابو (۱٤۰) کاله و. د نوي کلتور په رامنځته کېدو او دودولو یې خپلې پراخې اغېزې وکړې. د صنایعو پراخوالی، هنري او فلسفي افکار ژبه او لیک دود او نورې کلتوري خواوې یادولی شو. دغه ټولې کلتوري اغېزې د یونان-باختري امپراتورۍ تر ولکې لاندې د سیمه ییزو عناصرو سره یوځای شوې وې او یو ځانګړی کلتور یې رامنځته کړی و چې د یونان-باختري د مدنیت په نامه په لرغوني تاریخ کې شهرت لري. د یونان-باختري دورې په یوه ډېرلیک کې چې په ای خانم کې د لرغون پوهانو لاسته راغلی و داسې لولو.

په وړکتوب کې ښه روزنه واخله.
په ځوانۍ کې په خپلو غوښتنو حاکم اوسه.
په پاخه عمر کې رېښتنی اوسه.
په زړښت کې ښه ناصح اوسه.
د ژوندانه په ورستنیو ورځو کې په پوه شې چې څه ډول بې له ارمانه مرې.

د یونانیانو اغېزې په عمراني چارو کې هم محسوسېدلې. پوځي او اداري مرکزونه يې په عمومي ډول د سیندونو د يو ځای کېدو په سیمو کې جوړول. د دغو ودانیو بېلګې د بگرام او ای خانم په پاتې شونو کې لیدلي شو. په ودانیو کې دفاعي لارې په پام کې نیول شوې دي. د کنټرولي برجونو، دفاعي کندې او ډول ډول بندونو جوړولو ته پام اړول شویدی.

د یو شمېر تاریخ لیکونکو په باور یوناني نفوذ په افغانستان کې تر اوومې زیږدیزې پېړۍ پورې دوام وکړ. دغه اغېزې په تېره بیا په لیک دود او هنر کې د یادونې وړ دي. یوناني لیک دود په بېلا بېلو ځایونو کې کارول شوې دي. متن او مطلب که په هره ژبه وړاندې کېده خو له یوناني لیک دود څخه کار اخیستل کېده. په دې اړه یوه چیني زیارت کوونکي په خپلو لیکنو کې دا یادونه کړې چې یوناني لیک دود د یونان باختري د سیمو یو لیک دود دی. پردې د مجسمې جوړولو هنر، رسامي، نقاشي په ښېښه یې لوښو کې د یوناني ودانیو بېلا بېل شکلونه او ښېرې تر ډېرو وختونو پورې په لرغوني افغانستان کې دود درلود. لنډه دا چې کابو په ۱۴۰ کلونو کې د یونان باختري واکمنی ۳۶ تنو پاچاهانو او ددې لړۍ یوې ملکې هم په لرغوني هند او افغانستان کې واکمني کړې ده. دغو ټولو د یوناني فرهنګ او کلتور د پراختیا لپاره د هند او باختر په سیمو کې هڅې کړې دي. د لرغونپوهانو د څېړنو په ترڅ کې ډېر هنري او فرهنګي شواهد او لاسته راوړنې په افغانستان او شمالي هند کې تر لاسه شوي دي.

دغه ټول آثار او پاتې شونې د هغې دورې استازیتوب کوي او په دې سیمو کې د یوناني فرهنګ شتون څرګندوي. د یادونې وړ خبره دا ده چې یوناني فرهنګ په دې سیمو کې سوچه ډول پاتې نه دي. څکه د لرغوني افغانستان له فرهنګ او کلتور سره یو ځای شوي او د فرهنګ یوه نوې بڼه رامنځته شوې چې د یونان باختري مدنیت په نامه یاد شوی دی.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د یونان باختري د اقتصادي وضعې په اړه خپل معلومات څرګند کړي او دويمه ډله دې د یونان باختري دورې د دوو فرهنګونو په یو ځای کېدلو خبرې وکړي.

پوښتنې

۱. د یونان باختري دورې د اقتصادي وضعې په اړه په څه پوهېږئ؟
۲. د یوناني ودانۍ بېلګې او اغېزې په کومو سیمو کې لیدل کیږي؟ نومونه يې واخلئ.
۳. کوم ډول لیک دود په یونان باختري دوره کې دود درلوود؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې له ټولګي څخه بهر له خپلو مشرانو څخه د سکندر او یونانیانو د کیسو په اړه پوښتنې وکړي.

آیا د کوشانیانو د کورنۍ په اړه معلومات لرئ؟

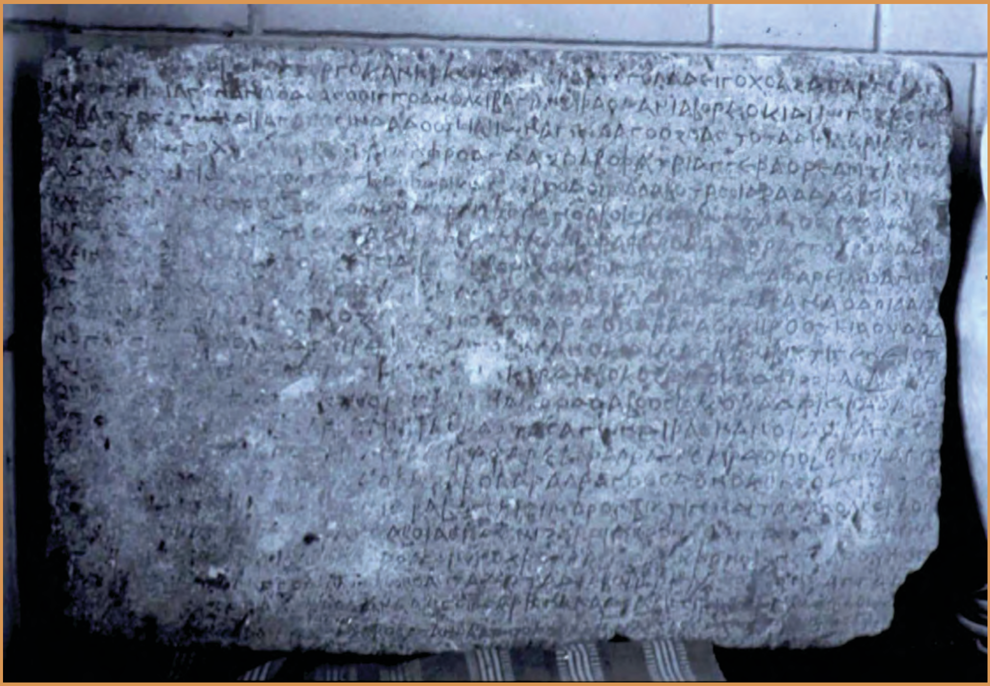

د رباطك ډبرليك

د رباطك په ډبرليك کې سربېره پر نورو مطالبو د کوشانيانو د شجرې په اړه داسې راغلي دي: «کجولا کدفيسس غورنيکه، ويما تکتو نيکه او ويما کدفيسس د کنشکا پلار دی.» د رباتك په ډبرليك کې د کوشانيانو د امپراتورۍ سرحدي ښارونه هم راغلي دي. د بېلګې په توګه د کوشانيانو د امپراتورۍ سويلي ښار د چمپا په نامه ياد شوی دي.

د کوشاني دولت رامنځته کېدل

د ميلاد نه شاو خوا ۵۰ کاله مخکې کوچي قبايلو د کورنيو مخالفانو په مرسته يونان-باختري دولت له منځه يووړ. بلخ يې ونيو او د يوې نوې امپراتورۍ بنسټ يې کېښود چې بشپړه افغاني بڼه يې درلوده. د دې دورې په اړه ډېر ډېرمن معلومات د **رباتک** له ډبرليك څخه تر لاسه کولی شو. دا ډبرليك د **کنشکا** د امپراتورۍ په لومړيو کې ليکل شوی دی. دغه ډبرليك د **کوشاني** امپراتورۍ په اړه ګټور معلومات لري.

د کنشکا مجسمه

کجولا کدفیسس د کوشانیانو د امپراتورۍ بنسټ ایښودونکی و. نوموړي په پیل کې څلور لوی ولایتونه د بلخ په شاوخوا کې سره یو کړل او په ٤٠ میلادي کې یې د **کابل** او **غزني** سیمې ونیولې. کجولاکدفیسس پر لرغوني اریانا او باختر باندې ٤٠ کاله واکمن و. نوموړي په دې موده کې وکولی شول چې د لرغوني افغانستان په دننه کې د **پارتي** او **یوناني** شاهانو پاتې شونې له منځه یوسي. د کجولا کدفیسس د زماني زیاتې سیکې له مسو څخه جوړې شوي وې. په دغو مسکوکاتو کې ډېر القاب لکه **دیندار، شهنشاه** او داسې نور کیندل شوي دي. نوموړی د اتیاکالو په عمر مړ شو. دکجولا کدفیسس نه وروسته واک ویما تکتو ته ورسید. د رباطک د لیکنې پر بنسټ **ویما تکتو** دکجولا کدفیسس زوی دی.

تر ویما تکتو وروسته د ده زوی ویما کدفیسس تر ۱۲۷ زېږدیز کال پورې واکمن و. ویما کدفیسس د کوشانیانو لومړنی ټولواک و، چې د هېواد پولې یې په سوېل کې د گنگا تر سیند پورې پراخې کړې. ویما کدفیسس له **چین** سره دوستانه اړیکې درلودې. د **روم** د امپراتور **تراجان** دربار ته یې یو سفیر ولېږه. او له هغوی سره یې د سوداگرۍ اړیکې ټینګې کړې. په دغه دوره کې د روم د سکې جوړولو هنري اغېز هم څرګند دی.

د ورېښمنو لار

تر ویماکدفیسس وروسته د هېواد اداره د ده زوی **کنشکا** ته ورسېده. کنشکا د لرغوني افغانستان په تاریخ کې د ډېر واک خاوند او نامتو امپراتور و. د ده د امپراتورۍ حدود په ختیځ کې د **هندوستان بنارس** او لوېدیځ کې د **پارتیانو** د امپراتورۍ تر بریده او په شمال کې تر **کاشغر** او **یارکند** پورې رسېدلي وو. په ختیځ کې یې له چین او په لوېدیځ کې یې له روم له سره سوداګریزې اړیکې درلودې. د **ورېښمو** نامتو لاره د کوشانیانو، په ځانګړې توګه د کنشکا د واکمنۍ پر مهال نړېوال شهرت وموند. هغه د خپلې امپراتورۍ د ادارې لپاره دوه اداري مرکزونه درلودل. ژمنی یې **پېښور** او اوړنی یې **بګرام** ټاکلی و.

کنشکا په ۱۴۷ میلادي کال کې سترګې له نړۍ نه پټې کړې. د هغه زامنو د پلار ستره امپراتوري په خپل منځ کې ووېشله. په هرګوټ کې هر څوک واک ته ورسید او په مرکز کې د کنشکا تر مرګه وروسته د همدې کورنۍ بل تن چې کاشکا نومیده، د واک پر ګدۍ کېناست.

د **کوشاني** واکمنۍ وروستنی امپراتور چې د کوشانیانو تر ولکې لاندې سیمو باندې پوره واکمن و، د **واسشکا** یا **واسودیوا** په نامه یادیده. نوموړي په ۱۸۲ زېږدیز کال کې د امپراتورۍ واګې تر لاسه کړې. سره له دې چې تر واسودیوا وروسته د کوشانیانو ستره امپراتوري د شهزاده ګانو ترمنځ په سیمه ییزو واکمنیو بدله شوه، خو د کوشانیانو واک او ځواک په بېلابېلو ډولونو تر ۲۵۰ زېږدیز کال پورې دوام درلود. د ځواکمنې ادارې تر ناتوانۍ وروسته سیمه ییزو واکمنانو او امرینو ته د سرغړونې موقع برابر شوه. په پای کې د **ساساني** سلسلې پوځي فشار له یوې خوا او له بلې خوا په هېواد کې دننه د یوه غښتلي مرکزي ځواک نشتوالي دا موقع برابره کړه، چې سیمه ییز امرین او وروسته بیا **یفتلي** امپراتوري واک ته ورسیږي.

د مهال په ترتیب د کوشانیانو مهم امپراتوران

شمېره	د امپراتور نوم	د واکمنۍ مهال	د هغې دورې ځانګړتیاوې
۱	کجولاکد فیسیس	له ۴۰ څخه تر ۸۰ زېږدیز	د کوشانیانو د امپراتورۍ بنسټ ایښودونکی چې ۴۰ کاله د لرغوني اریانا او باختر تر ولکې لاندې سیمو باندې واکمن و.
۲	ویما تکتو	له ۸۰ څخه تر ۱۰۵ زېږدیز	دغه کوشاني امپراتور د لومړي ځل لپاره د رباتک د ډبرلیک له مخې وپېژندل شو. د رباتک ډبرلیک په ۱۳۷۲ لمریز کال کې د بغلان او سمنګان په سیمو کې وموندل شو.
۳	ویماکد فیسیس	له ۱۰۵ تر ۱۲۷ زېږدیز پورې	د کوشانیانو لومړنی امپراتور و چې د هېواد پولې یې د ګنګا تر سینده پورې ورسولې او د روم امپراتور تراجان دربار ته یې یو سفیر واستاوه.
٤	کنشکا	له ۱۲۷ څخه تر ۱۴۷ زېږدیز پورې	د کوشانیانو د سلسلې ستر امپراتور و. دده د امپراتورۍ پراختیا په ختیځ او سوېل کې د هند تر ګنګا او بنارس پورې، په لوېدیځ کې د پارتیانو امپراتورۍ پورې او په شمال کې کاشغر او یارکند پورې رسېده.
۵	واسودیوا (واسشکا)	له ۱۸۲ څخه تر ۲۲۰ زېږدیز پورې	د کوشانیانو وروستنی امپراتور چې د دغې سترې امپراتورۍ پر ټولو سیمو یې واکمني درلوده، تر واسودیوا وروسته سیمه ییزو امرینو مرکزي واکمنۍ له خطر سره مخامخ کړه او سیمه ییز حکومتونه لا هم غښتلي شول.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د رباتک د ډبرلیک په اړه او دویمه ډله دې د کوشاني دورې د مهمو امپراتورانو په اړه خپلو ټولګیوالو ته معلومات ورکړي.

پوښتنې

۱. د کوشانیانو په اړه تر ټولو ډاډمن معلومات د .... ډبرلیک څخه لاس ته راغلي دي.
۲. د کوشانیانو لومړنی امپراتور د .... په نامه یادیده.
۳. د کوشانیانو د ستر امپراتور په اړه چې په څه پوهېږئ، ویې لیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې له اسلام نه دمخه په افغانستان کې د مسکوکاتو او مجسمو انځورونه په خپرونو کې پیدا کړي او بیا دې خپل ټولګي ته وړاندې کړي.

ایا د کوشانیانو د مهمو سیاسي او فرهنګي مرکزونو په اړه معلومات لرئ؟

بګرام

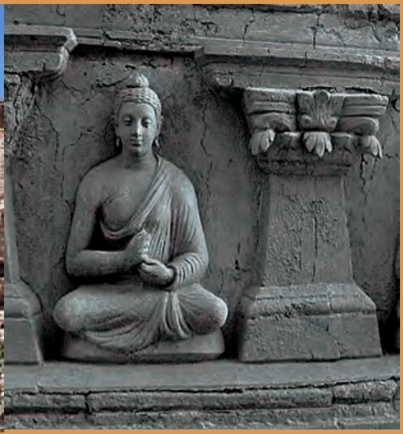

هډه

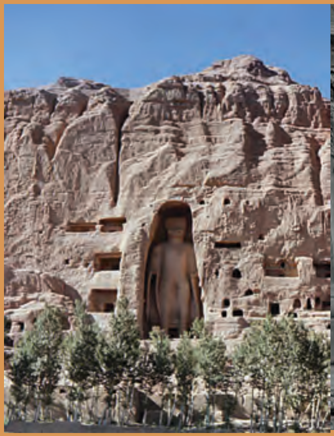

باميان

لکه په تېر لوست کې چې مو ولوستل، کوشانیانو د خپلې پراخې امپراتورۍ تر ولکې لاندې سیمې له دوو سیاسي مرکزونو، پېښور او بګرام څخه اداره کولې. په دې لوست کې بګرام، د کوشانیانو د امپراتورۍ د سیاسي مرکز په توګه، هډه د کوشانیانو د فرهنګي مرکز په توګه او بیا بامیان د بودایانو د عقیدتي سیمې په توګه پېژنو.

الف: بګرام د کوشانیانو د امپراتورۍ مرکز

اوسنی **بګرام** چې د څلوېښت میلو په واټن د **کابل** د ښار شمال خواته پروت دی، دوه زره کاله دمخه د **کوشانیانو** د امپراتورۍ اوړنی مرکز و. د دغه ښار بنسټ د پوځي مرکز په توګه له میلاد څخه وړاندې په دربمه پېړۍ کې د **سکندر** له لوري اېښي و. هغه مهال بګرام ته د **قفقاز** سکندریه ویل کېده. د بګرام په کیندنو کې د ودانیو پاتې شونو برسېره په زرګونو تاریخي انتیک آثار او شیان موندل شول. د ودانیو له پاتې شونیو څخه دا څرګندیږي چې د بګرام د ښار د ودانۍ پلان د دفاعي سیستم پر بنسټ جوړ شوی و. سره له دې چې سیمه ییزې ځانګړتیاوې لري، د یوناني ودانیو ځانګړتیاوې هم په کې لیدل کیږي. د سیمه ییز ښار د جوړولو لپاره هغه یوناني اصول په نظر کې نیول شوي وو، چې د دوو سیندونو د یو ځای کېدلو موقعیت به یې د ښار جوړولو لپاره ټاکه، او د **یونانیانو** د عمراني چارو ځانګړتیا و.

پر دې سربېره د ښار څلورو خواو ته لوی دېوالونه او دفاعي برجونه جوړ شوي دي. د ۱۹۳۷ میلادي کال تر کیندنو وروسته په دغه ځای کې ډېر انتیک تاریخي آثار لکه له لاکو څخه جوړې شوې چیني صندوقچې، مسي او برونزي وړې مجسمې، یوناني او رومي لوښي له هندي عاج څخه جوړې شوې ټوټې، ګچي ټوټې او داسې نور موندل شوي دي. دغو ټولو آثارو د هنر په لحاظ ظریف او د کوشانیانو شاهي کورنۍ پورې تړاو درلود.

موندل شوي آثار او شیان په ښکاره ډول دوه مطلبونه څرګندوي. **لومړی** دا چې د کوشانیانو د سوداګرۍ اړیکې له نورو هېوادونو او لرې سیمو سره تأمین شوې وې. د سوداګرۍ کاروانونه له **روم** څخه **چین** ته د **وریښمو** له لارې رسېدل او د دغې نړیوالې لارې عمده برخه د کوشانیانو له امپراتورۍ څخه تېرېده. **دویم** دا چې بګرام د سیاسي مرکز په توګه د هغه مهال یو له هغو سترو نړیوالو مرکزونو څخه و چې د کاروانونو په تګ او راتګ او د سیاسي حاکمیت په تأمین کې یې ډېر مهم رول لوبولی دی.

د بګرام له ګچو جوړ شوی د زیوس مډال

عاجي مسجمه، چې له بګرام څخه تر لاسه شوې ده

په ټولګي کې فعالت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د بګرام پر دفاعي سیستم باندې خبرې وکړي او دویمه ډله دې د بګرام د ښار پر تاریخچې خبرې وکړي.

پوښتنې

۱.په .... میلادي کال کې په بګرام کې کیندنې پیل شوې.
۲.د بګرام د ودانۍ پلان د .... سیستم پر بنسټ طرح او جوړ شوی دی.
۳.د کوشانیانو پر مهال د سوداګرۍ د چارو په اړه چې په څه پوهېږئ، ویې لیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د لارو او د لرغونې سوداګرۍ د څرنګوالي په اړه له خپلو مشرانو څخه پوښتنې وکړي.

هډه د کوشاني امپراتورۍ فرهنګي مرکز

په هډه کې د بودايي معبد يو انځور

تاريخي **هډه د جلال اباد** د ښار په سوېل لوېديځه برخه کې کابو د ۱۰ کيلومترو په واټن پرته ده. دغه لرغونی ځای د افغانستان په تاريخ کې د مهمو فرهنګي مرکزونو په توګه ډېر ارزښتناک رول لوبولی دی. دغه پخوانۍ سيمه د سيلانيانو او زيارت کوونکو په تاريخي متونو کې په وار وار ياده کړې ده. چيني زيارت کوونکي **فاهيان** هډه د هيلو په نامه ياده کړې ده. **هيونسنګ** هم له هډه د يوه فرهنګي مرکز په توګه ياده کړې ده.

د کيندنو په لړ کې هغه آثار او توکي تر لاسه شوي چې د خپل مهال د حاکمو حالاتو استازيتوب کوي. دا اغېزې د هغه مهال په هنر، مذهب او پر هغو مذهبي ودانيو کې ښکاره شوې چې د هغه مهال د خلکو د ګټې اخيستنې وړ وې.

هډه په لرغونو وختونو کې د نوښتونو نامتو ټاټوبی و. د هډې د خلکو په ملاتړ د **بودايي** مذهب نوې طريقه د **هينايانا** په نامه چې د لويې عرداې معنا لري، دود وموند. د لومړي ځل لپاره په هډه کې د بودايي مجسمو د جوړولو موقع برابره شوه. د انګليسي لرغونپوه سرجان مارشال په باور، په هډه کې د جوړو شويو مجسمو څېرې او بدني جوړښتونه **آريايي** (کوشاني او اسکايي) وو.

دغه ډول فعالیتونو هډه د افغانستان په لرغوني تاریخ کې د فرهنګي مرکز په توګه معرفي کړې ده.
هډه د **ګندهارا** د ښوونځي مهم هنري مرکزونو څخه وه. د ګندهارا هنري سبک د منځنۍ اسیا او د لرغوني **هند** په ټولو سیمو کې شهرت لري. په دغه سبک کې تر ټولو دمخه د بودايي مجسمو جوړولو ته پام اوړي. د ګندهارا ښوونځی له دوو سبکونو او هنرونو څخه جوړ شوی دی. د مجسمو د جوړښتي موازنې په ساتلو کې يې له یوناني سبک څخه کار اخیستی و. خو څېره او معنوي هویت يې له هندي بودايي دین څخه اخیستی و.
په هډه کې د هنر او ودانیو بېلا بېل ډولونه تر لاسه شوي، چې ځانګړی ارزښت لري. د هډې په سیمه کې له ګچو څخه جوړې شوې څېرې د هند په حوزه کې له جوړو شوو هیکلونو سره ښکاره توپیر لري.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دریوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د هډې د نوښت په اړه، دویمه ډله دې د ګندهارا د ښوونځي او درېیمه ډله دې د هډې د هنري ځانګړتیاوو په اړه خپل معلومات په ټولګي کې ووايي.

پوښتنې

۱. د هډې لرغونې سیمه ولې د فرهنګي مرکز په نامه یاده شوېده؟ شرح يې کړئ.
۲. د ګندهارا ښوونځی له کوم سبک او هنر څخه جوړ شوی دی؟
۳. هډه په پخوا زمانو کې په کوم نامه یادېده؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د ننګرهار د هډې په هکله له خپلو مشرانو څخه پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې په ټولګي کې بیان کړي.

باميان د بودايي عقيدې مرکز

د باميانو په سمڅو کې د رنګه انځورګرۍ يوه بېلګه

باميان د هېواد مهمه فرهنګي او تاريخي سيمه ده. د ډېرو هنري او تاريخي آثارو د درلودلو له کبله په **۲۰۰۳** کال کې د نړۍ د فرهنګي ميراث په اداره کې ثبت شوی دی. باميان اوږد تاريخ لري چې د هغه ريښې له ميلاد نه دمخه او لومړنيو ميلادي پيړيو ته رسيږي. په باميانو کې د لرغونپوهانو څېړنې دا ښيي چې انسانانو له ډېرو پخوانيو زمانو راهيسې له دغې تاريخي سيمې څخه ګټه اخيستې ده. ددغې ادعا لپاره ډېر ثبوتونه موندل شوي دي. د **چيني** مسافرانو ليکنې په دې اړه زيات معلومات د تاريخ ليکونکو په واک کې ورکړي دی. د دې زيارت کوونکو څخه يو هم **هيونتسنګ** و چې په شپږمه ميلادي پيړۍ کې يې باميان ليدلی او د باميانو په اړه يې ډېر ګټور مطلبونه ليکلي دي. د چيني زيارت کونکي په يادښتونو کې راغلي چې ((د باميان ښار د بودايي مذهب مهم مرکز دی. په دغه ښار کې په لس ګونو بودايي مدرسې شته چې زده کوونکي روزي. د دغې مدرسې استادان زرهاوو تنو ته رسيږي. زيارت کوونکي له ډېرو لېرو ځايونو او بېلابېلو هيوادونو څخه دغه مذهبي مرکز ته راځي.))

په باميانو کې د بودايي دوران ډېرې مجسمې پاتې دي. دغه مجسمې په بېلابېلو اندازو (لويې او وړې) جوړې شوي دي. تر ټولو ستره مجسمه چې د **صلصال** په نامه مشهوره ده، د پنځه پنځوس مترو په جګوالي د غره په بدنه کې جوړه شوې ده. بله مجسمه چې د هغې جګوالی پنځه دېرش مترو ته

رسیږي، د **شمامه** په نامه یاده شوې ده. دا مجسمه هم کابو د یو کیلو متر په واټن له صلصال څخه لرې جوړه شوې ده. د هغه په څنګ کې نورې مجسمې هم جوړې شوې، چې پاتې شونې یې د دوو سترو مجسمو د سمڅو په شاوخوا کې شته.

د بامیانو په سمڅمو کې سربېره پر مجسمو، زړه وړونکې او ښکلې نقاشی هم انځور شوي چې تاریخي او هنري ارزښت یې ډېر دی. په دغو نقاشیو کې د نورو رنګونو تر څنګ له روغني رنګونو څخه هم کار اخیستل شوی دی. دغه نقش او نګار په نړۍ کې تر ټولو لرغوني انځورګرۍ شمېرل شوي، چې په هغه کې روغني رنګ کارول شوی دی. د بامیانو ارزښت په اقتصادي توګه هم د پام وړ دی. په تېرو زمانو کې د **وریښمو** د لارې سوبلي څانګه هم له بامیانو څخه تېرېده. د سوداګرۍ کاروانونه له **هند** څخه **بلخ** او له بلخ څخه هند ته له همدغې لارې تېرېدل. له دغو کاروانونو سره زیارت کوونکي او هغه زده کوونکي هم ملګري وو چې د مذهبي مراسمو د تر سره کولو لپاره او یا د بودایي دین د اصولو د زده کولو لپاره بامیانو ته راتلل.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د بامیانو د مهمو تاریخي آثارو په اړه او دویمه ډله دې د هیونتسنګ د لیکنو په اړه په ټولګي کې توضیحات ورکړي.

پوښتنې

١. هیونتسنګ د بامیانو په اړه څه لیکلي دي؟ ویې لیکئ.
٢. د بامیانو د رنګه نقاشیو په اړه څه معلومات لرئ؟ ویې لیکئ.
٣. بامیان د .... اداري د نړیوالو کلتوري میراثونو په توګه ثبت او منل دی.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې له خپلو مینډو او پلرونو څخه د بامیانو د سترو مجسمو په اړه پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې په ټولګي کې ووایي.

١. د یادونې وړ ده چې د دغو بې سارو مجسمو ورانېدل د پردیو په لمسون په ٢٠٠١ میلادي کال ترسره شوي چې دا ناوړه عمل د ټولو هېوادوالو او د نړۍ د فرهنګي ټولنو له لوري وغندل شو.

ایا تاسو یفتلیان پېژنئ؟

د سوريا مجسمه د کابل د خير خانې مېنې له کشفیاتو څخه

د یفتلي پاچاهانو سکې چې په افغانستان کې موندل شوې دي

مخکې له دې چې **یفتلیان** د یو غښتلي دولت په توګه د لرغوني افغانستان پر اوضاع باندې واکمن شي، د افغانستان په لوېدیځ کې د **ساساني** امپراتورۍ بنسټ اېښودل شوی و. د **واسودیوا** تر واکمنۍ وروسته په افغانستان کې د **کوشانیانو** امپراتورۍ د سیمه ییزو واکمنیو او ګډوډیو سره مخامخ وه. په دغه موقع کې ساسانیانو د کوشاني امپراتورۍ ځینې سیمې د وقفه یي جګړو په ترڅ کې ونیولې او څه موده وروسته د خلکو د مقاومت او ټینګښت په پایله کې شاتګ ته اړ شول. د ساسانیانو د پرله پسې بریدونو له امله په افغانستان کې یفتلیانو ته دا موقع برابره شوه، چې د **هندوکش** په شمالي سیمو کې خپل واک ټینګ کړي.

یفتلیان په تاریخي متونو کې د **هفتالیان- یفتلیان** او **خوینت به نومونو** او **عربانو** بیا د **هیاطله** په نامه یاد کړي دي. د پرکیپوس په نامه **بیزانسي** تاریخ لیکونکی چې د یفتلیانو پر مهال یې ژوند کاوه، د هغوی په اړه لیکي: هفتالیانو له ژېړ نژاد سره توپیر درلود. هغوی سپین پوستکي او په عین وخت کې مهذب مدني خلک وو.

د یفتلیانو لومړنی ټولواک د **ایفتالیتو** په نامه پېژندل شوی ، چې په ٤٢٥ میلادي کال یې په اوسني **تخار** کې د ټولواکۍ خول پر سر کېښود. د نوموړي د واکمنۍ حدود له **بدخشان** څخه تر **بلخ** او **سغدیانه** پورې رسېدل. تر ده وروسته د ده زوی **اخشنور** واک ته ورسېد. نوموړي د **هرات** ښار تر خپلې ولکې لاندې راووست. له ساسانیانو سره په یوې جګړې کې بندي شو. خو **فیروزشاه ساساني** نوموړی د دې لپاره چې فرمانبرداره پاتې شي، وبخښه. د فیروزشاه دغه کار نتیجه ورنکړه او اخشنور څلور ځلې نور

هم د خپل هېواد د دفاع لپاره له فيروزشاه سره وجنګيد، چې دا ټولې جګړې د يفتليانو په ګټه وې. اخشنور د خپلې امپراتورۍ د پراختيا لپاره پرله پسې کوښښ وکړ. د **هندوکش** سوېلي برخې لکه **کابل**، **غزني** او **هلمند** يې تر خپلې ولکې لاندې راوستې. له هغه وروسته ډېر يفتلي قبايل د هندوکش په سوېلي برخو کې مېشت شول. دغو قبيلو وروسته د **زابل شاهانو** په نامه د افغانستان په لرغوني تاريخ کې ستر رول ولوباوه. د **تورامانا** او **مهراکولا** نومونه د يفتليانو په تاريخ کې ډېر مهم ګڼل شوي. تورامانا د يفتلي امپراتورۍ سيمې تر **شمالي هند** پورې ورسولې. نوموړي په هند کې د نورو سيمو د نيولو له پاره خپل لښکر په **سيالکوټ** کې چمتو کړ او د **سکاندا** او **ګوپتا** سيمې يې ونيولې. د **ګواليار** ډبر ليک کې يې د هغه نوم (**تورامانا مهاراجاه زابلي پاچا**) ليکلى دى. تر تورامانا وروسته دهغه زوى مهراکولا واک ته ورسيد. نوموړي هم د امپراتورۍ د پراختيا له پاره کوښښ وکړ او ډېرې سيمې يې تر خپلې اداري لاندې راوستې. د ګوپتا پاچې شوني يې په مرکزي هند کې له منځه يووړل. خو څه موده لا تېره شوې نه وه چې د ګوپتا پاچې شوني يو ځل بيا سره يوځاى شول او په ۵۲۸ ميلادي کې يې د يفتليانو واکمني په مرکزي هند کې له خطر سره مخامخ کړه.

يفتليان د بودايي دين پر خلاف وو. يوشمېر بودايي عبادت ځايونه يې وران کړل. هغوى په رڼا عقيده درلوده او لمر به يې لمانځه. دغه مطلب د يفتليانو د دوران په ډبرليک کې څرګند دى. په يفتلي مسکوکاتو کې د جګې ونې او لوړې پوزې لرونکي او افغاني بڼې څېرې کينډل شوي دي. غوږوالۍ يې درلودې او جامې يې د ننني، کوچيانو په شان وې. د هغوى په مسکوکاتو کې د زور او سور (زميندارو) د عبادت ځايونو څخه يادونه شوې، چې د لمر لمانځنې په معنا و. هغوى په مسکوکاتو کې هم د اورتونونو انځورول منعکس کړې دي. د لمر د رب النوع مجسمه (**سوريا مجسمه**) چې د خيرخانې مېنې له کوتله پيدا شوه، د هغه مهال د عقيدې ډېره ښکاره بېلګه ده.

لنډه دا چې د کوشانيانو او يفتليانو پاچې شوني لکه **زابل شاهانو**، **کابل شاهانو**، د **باميان شيرانو**، **سوريانو** او داسې نورو د عربانو د لښکرو تر راتګ پورې د افغانستان پر بېلابېلو سيمو واکمنې درلوده. په عربستان کې د اسلام د مبارک دين تر خپرېدو وروسته عربي لښکرې افغانستان ته ورسيدې. په دغه موده کې به کله عربان د افغانستان پر بېلابېلو سيمو واکمن وو او کله به ځايي اميران واکمن وو. دوې پېړۍ وخت يې ونيو، چې په افغانستان کې د خپلواکو اسلامي حکومتونو د رامنځته کېدلو موقع برابره شوه.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د يفتليانو د سياسي اوضاع په اړه خبرې اترې وکړي او دويمه ډله دې د يفتليانو د مذهبي وضعې په اړه خپلو ټولګيوالو ته معلومات ورکړي.

پوښتنې

۱. يفتليان په کومو نومونو ياد شوي دي؟ ويې ليکئ.
۲. د مهراکولا په اړه څه پوهېږئ؟ په لنډه توګه خپل معلومات وليکئ.
۳. د يفتليانو د مذهب په اړه څه پوهېږئ؟ په لنډه توګه يې وليکئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې خپلې شاو خوا کې له پوهانو نه د منځه تللو دينونو په اړه پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې بيا په ټولګي کې بيان کړي.

دریم څپرکی

د لرغونې نړۍ تمدنونه

-د مصر د تمدن په اړه معلومات لرئ؟

-راشئ د بین النهرین له پخواني تمدن سره اشنا شئ!

-د ایران د پخواني تمدن په اړه معلومات لرئ؟

-د هند لرغوني تمدن سره اشنا شئ!

-د چین له لرغوني مدنیت څخه خبر یاست؟

-پوهېږئ چې د یونان پخواني تمدن څرنګه پیل شو؟

وریدلي مو دي چې د پخواني روم امپراتورانو ته یې د اروپا واکمنان ویل؟

د دریم څپرکي موخې

په دې څپرکي کې زده کوونکي د بین النهرین د تمدن ځانګړنې زده کوي. د ایران لرغونی تمدن پېژني. د هند لرغوني تمدنونه زده کوي. د چین له پخواني لرغوني مدنیت سره اشنا کېږي. د یونان تمدن پېژني او د روم د لرغوني تمدن په اړه معلومات پیدا کوي.

د مصر د تمدن په اړه معلومات لرئ؟

د مصر اهرام

مصر په **افریقا** کې پروت دی. تاریخ لیکونکي باور لري چې د **نیل سیند** په مصر کې د لومړني بشري مدنیت د پیدایښت مهم عامل و. په پخوانی زمانه کې مصري وګړي په لومړي ځل وتوانېدل چې انځوریز لیک رامنځ ته کړي. په دې لیک کې هره نښه یو بیان ته ځانګړې شوې وه. **یونانیانو** دا لیک د **هیروغلیف** په نامه یادکړ چې معنا یې سپېڅلې حکاکي ده. دا لیکونه یې پر ډبرو، لرګیو، پوټکو او اوبدل شویو ټوکرانو لیکل. خو د **پاپیروس** کاغذونه د دې ډول لیکنو لپاره زیات کارول شوي دي.

د مصري ودانیو هنر د لرغوني نړۍ په عجایبو کې راځي چې مصري اهرامو نه یې ښې بېلګې دي په مصر کې تر ټولو ستر هرم د **کیوپس** په نامه یادېږي. دا هرم د شلو (۲۰) کلونو په موده کې جوړ شوی دی.

په پخواني مصر کې تاریخي بحثونه زیاتره د **فرعونیانو** په اړه دي. مصریانو به خپلو پاچاهانو ته **فرعون** یا **لوی کهول** وایه. د مصر د مشهورو لرغونو کورنیو نومونه په لاندې جدول کې ولولئ.

په پخواني مصر کې له لرغونې کورنی نه بیا د فرعونیانو تر دربم دوران پورې نولس تنو پاچاهانو واکمني

درلوده. مصریانو له خپلو ګاونډیانو سره سوداګریزې اړیکې کړې. ددغه مطلب ثبوت په مصر کې د افغانستان د لاجوردي ډبرو شتون و، چې تر میلاده دري زره کاله پخوا هلته رسېدلي وې. د مصر وروستي فرعون د **پسماتیک** په نامه یادېده چې **هخامنشیانو** تر میلاده ۵۲۵ کاله وړاندې له منځه یوور. د هخامنشیانو واکمني د یونانیانو په ۳۳۶ ق م کال کې له منځه یووړه. مصري یونانیان د رومیانو په شا وتمبول. او **رومیان** بیا په اومه میلادي پېړۍ کې مسلمانانو له ماتې سره مخامخ کړل.

شمېره	د کورنۍ نوم	د واکمنۍ دوره
۱	لرغوني کورنۍ	۳۲۰۰ تر ۲۶۶۵ تر میلاد پخوا
۲	د فرعونیانو لومړنۍ کورنۍ	۲٦٦٤ تر ۲۱۵۵ ترمیلاد پخوا
۳	د فرعونیانو د لومړنۍ کورنۍ د واکمنۍ پای	۲۱۵٤ تر ۲۰۵۲ تر میلاد پخوا
٤	د فرعونیانو دوهمه دوره	۲۰۵۲ تر ۱۷۸٦ تر میلاد پخوا
۵	د فرعونیانو دوهمې دورې پای ته رسېدل	۱۷۸۵ تر ۱۵۵٤ تر میلاد پخوا
٦	د فرعونیانو دریم پېر	۱۵۵٤ تر ۱۰۷۵ تر میلاد پخوا

مصری فرعون (توتنخامون)

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د انځوریز لیک په اړه او دوهم ګروپ دې د مصریانو د وادنیو د پرمختګ په اړه معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې

- د مصري انځوریز لیک په اړه څه پوهېږئ؟ وې لیکئ!
- د مصریانو د معمارۍ په اړه خپل معلومات ولیکئ!
- د مصریانو د سوداګریزو اړیکو په اړه څه پوهېږي؟ ویې لیکئ!

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې په خپل کلي کور کې د مصریانو په اړه کیسې وپوښتي او تر لاسه کړي معلومات دې ټولګیوالو ته ووایي.

راشئ د بين النهرين له پخواني تمدن سره آشنا شئ

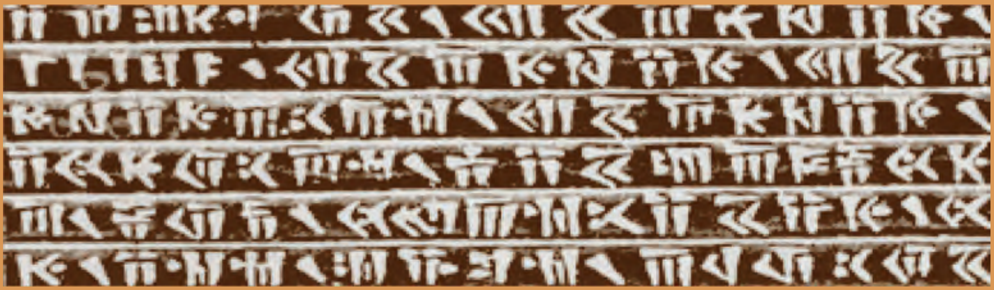

د ميخي ليک د انځور

د اشور بناپال پاچاه

هغه جغرافيايي حوزه چې د دوو سيندونو (**دجلې او فرات**) ترمنځ پرته ده، د **بين النهرين** په نامه ياديږي. تاريخ ليکونکي باور لري چې د نړۍ ډېر پخوانی مدنيت په بين النهرين کې منځته راغلی دی. د دجلې او فرات سيندونو څنډو د تمدن د منځته راتلو او ودې ډېرې ښې زمينې درلودې. ځينې لرغون پوهان باور لري چې د **نوح** عليه‌السلام د مهال توپان په همدې بين النهرين کې پېښ شوی دی.

د بين النهرين يو ډېر لرغوني ځای د (**تل حسونا**) په نامه ياديږي. دا لرغوني سيمه تر ميلاده پنځه زره کاله پخوا يو لوی کلی و چې وګړو يې د غلو دانوکرلو سره اشنايي درلوده. مغوی د خلکو د ډېروالي له امله سويلي بين النهرين ته کډوال شول. هلته يې د نوي تمدن زمينه برابره کړه چې د **سومريانو د تمدن** په نامه ياديږي. د همدې تمدن وګړو د لومړي ځل لپاره يو ځانګړي ليک دود رامنځته کړ چې د ميخي ليک په نامه ياديږي.

په بين النهرين کې يو بل مهم تاريخي سياسي مرکز «**اشور**» و. په دې ځای کې ځواکمن پاچاهان منځته راغلل او ډېرې سيمې يې تر خپل واک لاندې راوستلې. لومړنی اشوري پاچا **لومړی سارګون** نومېده. نوموړي تر ميلاده شاوخوا ۱۹۰۰ کاله پخوا د اور ښار تر خپل واک لاندې کړ. دا سلسله تر اوومې ميلادي پېړۍ پورې د بين النهرين په بېلابېلو سيمو واکمنه وه. د اشور وروستنی پاچا **اشور بناپال** نومېده چې زياتې سيمې يې په خپله واکمنۍ کې شاملې کړې. بناپال له اعلاميانو سره جګړه

وکړه. هغوی ته يې ماتې ورکړه او د هغوی د واکمنۍ سيمې يې هم تر خپل واک لاندې راوستې.

په بين النهرين کې بل تاريخي ښار **بابل** دی. د بابل واکمنانو د بين النهرين پر ټولو سيمو واکمني درلوده. تاريخ ليکونکو د بابليانو د واکمنۍ دوران پر دريوو پړاوونو وېشلی دی.

د لومړي پړاو ډېر مهم امپراتور **هامورابي** نوميده. هامورابي د خپلې واکمنۍ پر مهال خپلو خلکو ته قانون جوړ کړ چې د همورابي قانون په نامه يادېږي. په دې قانون کې د خلکو د ژوند ټولو چارو ته پام شوی و. له مجازاتو نيولې د کروندگرۍ او گرځندويۍ تر چارو او مسافرتونو پورې ټول اړخونه يې تر سيوري لاندې راوستي وو.

د بابليانو دوهم پړاو د **کاسيانو** د قام د واکمنۍ مهال دی. کاسيانو د هامورابي واکمني پای ته ورسوله او تر هغه وروسته پنځه سوه کاله پرله پسې د بين النهرين پر سيمه واکمن وو. د بين النهرين لوی ښارونه او نورې سيمې يې هم تر خپلې واکمنۍ لاندې راوستلې.

د **ايلام** ښار اوسېدونکو له ميلاده تر يوولسمې پېړۍ وړاندې د يوه ځواکمن بريد په ترځ کې د کاسيانو واکمني پای ته ورسوله.

د بابل دريم پړاو هغه مهال پيل شو چې کلدانيان واک ته ورسېدل. پوځي افسر نبيولا نصر لومړنی کلدانی واکمن و چې بابل يې تر ميلاده شپږ پېړۍ وړاندې ونيو. د دې لړۍ وروستنی پاچا د **بخت نصر** په نامه ياد شوی چې د **يهوديه** سيمې يې تر خپل واک لاندې کړې. له بخت نصر وروسته د **کلدانيانو** واکمني هخامنشيانو له منځه يووړه. تر هخامنشيانو وروسته د بين النهرين پر سيمو **ساسانيان** واکمن شول او ساسانيان بيا په اوومه ميلادي پېړۍ کې مسلمانانو له منځه يووړل.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر درېوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د تل حسونا په اړه، دوهمه ډله دې د اشور په اړه او دريمه ډله دې د بابليانو په اړه خپل معلومات بيان کړي.

پوښتنې

- بين النهرين چېرته دی؟
- د اور په اړه چې څه معلومات لرئ، وې وايئ.
- د هامورابي قانون په اړه خپل معلومات وليکئ.

له ټولگي څخه بهر فعاليت:

زده کوونکي دې د خپل جومات له ملا امام نه د نوح (ع) د توپان په اړه پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې په ټولگي کې بيان کړي.

د ایران د پخواني تمدن په اړه معلومات لرئ؟

د کوروش مقبره

څنگه چې د کډوالی په برخه کې یادونه وشوه، په بلخ کې د اریایانو شمېر زیات شو او په مهاجرت یې پیل وکړ. یو شمېر یې د شمالي هند پر لور، یو شمېر یې د اریانا په دننه کې او ځینو یې لوېدیځ پلو ته په کډه کولو پیل وکړ. هغه اریایان چې لوېدیځ لور ته کډه شول، لومړی ایران، وروسته ترکیې او په پای کې اروپا ته ورسېدل. کوم شمېر چې په ایران کې مېشت شول د اریانا د تمدن د لړۍ پر دوام یې د فارس په نامه یو بل تمدن رامنځ ته کړ.

سیالک، جیروفت او **شهر سوخته** د **ایران** نامتو لرغوني سیمې دي. د سیالک وګړو د خپلو ګاونډیو سیمو لکه د **افغانستان** د **منډیګک** اوسېدونکو او د **هند** د **موهنجودارو** او **هړپې** له خلکو سره او هم یې په لوېدیځ کې د **دجلې** او **فرات** د سیندونو د شا او خوا له اوسېدونکو سره اړیکې درلودې.

د ایران په لوېدیځ کې تر میلاده لس پېړۍ وړاندې د ماد وګړو د پخواني پارس د لومړني دولت زمینه رامنځته کړه. د **هیرودت** په وینا «**دیاکو**» نومي شخص د ماد قبایل تر خپلې واکمنۍ لاندې راوستل. له هغه څخه وروسته د دې لړۍ درې پاچاهان واک ته ورسېدل. د مادانو واکمنۍ د **کوروش** په لاس له میـلاده د مخه په ۵۵۳ کال کې راوپرځیده. د **مادانو** د دولت ختمیدل په ایران کې د **هخامنشیانو** د واکمنۍ پیل و. لوی کوروش له میلاد څخه ۵۵۸ کاله وړاندې د هخامنشیانو د دولت بنسټ کېښود. کوروش د هخامنشیانو د دورې یو ډېر مشهور پاچا و.

له کوروش نه وروسته د هغه زوی «**کمبوجه**» واک ته ورسېد. له هغه وروسته د هخامنشیانو اته پاچاهان واکمنۍ ته ورسېدل. بالآخره تر میلاده ۲۴۸- ۳۳۵ کال پخوا د هخامنشیانو وروستنی پاچا **دریم داریوش** د **مقدوني سکندر** د یرغل په ترځ کې ماتې وخوړه او د دې لړۍ واکمني هم پای ته ورسېده.

د سکندر له مړینې وروسته د **سلوکیدیانو** لړۍ واک ته ورسېده، چې **رومیانو** راوپرځوله او له هغه وروسته رومیان د ایران پر یوې خوا او **اسکانیان** د ایران پر بلې خوا واکمن وو، چې تر میلاده دوه پېړۍ وړاندې **ساسانیانو** له لوري له ماتې سره مخامخ کړل.

ساسانیان په ایران کې تر اسلام وړاندې د امپراتوریو وروستنۍ لړۍ وه. د ساساني کورنۍ بنسټ ایښودونکي **بابکان** یاد شوي دي. ساسانیانو زردشتي مذهب درلود. تر بابک وروسته د هغه زامن شاپور او اردشیر بابکان په درېمه میلادي پېړۍ کې واک ته ورسېدل. اردشیر د خپلې واکمنۍ په دوران کې د سیمې په پراختیا کې ډېرې بریاوې تر لاسه کړې. د هغه ځای ناستي لومړي په خپلو منځونو او بیا له ګاونډیو هېوادونو سره په جګړو بوخت وو.

د ساسانیانو یو مشهور پاچا **دویم شاپور** په شپاړس کلنۍ کې واک ته ورسېد او اویا کاله یې واکمني وکړه. دویم شاپور د ساسانیانو تر پیدایښت پخوا د پاچا په حیث منل شوی و. د ساسانیانو وروستنی پاچا **دریم یزدګرد** وچې د ده واکمني په ٦٤١ میلادي کال کې مسلمانانو پای ته ورسوله.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د هخامنشیانو په اړه او دوهمه ډله دې د ساسانیانو په اړه خپل معلومات ووایي.

پوښتنې

۱- د سیالک د لرغوني سیمې او له ګاونډیو سیمو سره یې د اړیکو په اړه څه پوهېږئ؟ ویې لیکئ.

۲- د هخامنشیانو د امپراتورۍ بنسټ ایښودونکی څوک و؟ د هغه په اړه خپل معلومات ولیکئ.

۳- د ایرانیانو د سلسلې وروستني امپراتوران په کومو نومونو یادېدل او د هغې لړۍ د وروستني پاچا نوم واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې له خپلو مشرانو نه د حضرت محمد مصطفی (ص) د لیکونو په اړه چې د هغې زماني پاچاهانو ته یې لیکلي و، وپوښتي او خپل معلومات دې په ټولګي کې بیان کړي.

د هند له لرغوني تمدن سره اشنا شئ

دغه انځور د موهنجودار د ښار پاتې شوې ښيي.

تاريخ ليکونکو د **هند** لرغوني تمدن له **هرپه** او **موهنجودارو** څخه پېل کړی. تر ميلاده درې زره کاله پخوا د هند په شمال لوېديځ کې د يوه مدنيت بنسټ کېښودل شو چې په سيمه کې بې ساری ياد شوی دی. د هرپې وګړو د غنمو کرنه زده وه. فلزي وسايل يې جوړول او د خاورينو رمې او ګلې يې روزلې.

د لرغوني هند بل ښار موهنجودارو و. دغه ښار هم د **سند** د سيند په څنډه اباد شوی و. ددغو وګړو پاتې شوي آثار په ډاګه کوي چې په سل ګونو زره خلکو په دې ښار کې ژوند کاوه. يو پوړيز او دوه پوړيز کورونه يې جوړول. د نهرونو او کانالونو سيستم يې د کورونو په جوړولو کې په کار اچاوه. خو د اوبو ويالې يې هغسې جوړې کړې وې چې صافې او پاکې اوبه له يوه مرکز څخه رابهيدلې. استوګنځايونه، ګدامونه او زېرمتونونه يې لرل.

د هند تېر شوی لرغونی تاريخ د **ماها بهاراتا** او **رامايانا** پر سرچينو ولاړ دی. دغه تاريخي اسناد ډېر زيات پر هغو سيمو بحث کوي چې د **هماليا** او **ګنګا** د سيند په سيمو پورې اړه لري. د دې سرچينو په بحثونو کې قبيلوي ژوند، ټولنيز نظام او د غلامانو او مالکانو بحثونه مطرح شوي دي. له دې اسنادو څخه په ډاګه کيږي چې د هند تېر لرغونی تاريخ له دغو سيمو راپيليږي.

اريايان د لرغوني هند په ځمکه لومړني نوي راغلي خلك وو. د دې دورې ډېر زيات معلومات د ويدي سرودونو په منابعو کې شته. د هند ځمکې ته د اريايانو راتلل تر ميلاده يو زرو پنځه سوه کاله

پخواګڼل کېږي. هغوی په سر کې څاروي ساتل. وروسته له کرنې او ځمکه والي سره اشنا شول. د اریایانو په خواکې نورو وګړو چې **دراویدیان** نومېدل هم ژوندکاوه. هغوی د هند ډېر بیوزله خلک وو. د اریایانو له راتګ څخه مخکې هندي ټولنې څلور ټولنیزې طبقې درلودې. چې د **کشتریه**، **برهمن**، **ویسیه** او **شودرا** په نامه یادېدې.

د هندي ټولنې د بودایي قانون بنسټ له میلاده شپږ پېړۍ دمخه **ګوتاما** (**بودا**) په واسطه د هند په شمال کې کېښودل شو. هغه خلکو ته د عبادت، ټولنیزو قربانیو او اخلاقي او اقتصادي مسائلو په اړه لارښوونه کوله. د **موریایي** څواکمن دولت له تأسیس نه وروسته د بودایي دین د پرمختګ لپاره زیاته زمینه برابره شوه.

د موریاني امپراتورۍ بنسټ ایښودونکی **چندرا ګوپتا** له میلاده ۳۲۲ کاله وړاندې د ناندا د کورنۍ څخه واک ترلاسه کړ. د **ګوپتانیانو** نومیالی امپراتور د **اشوکا** په نامه یادېده چې د بودایي دین پیرو و. ده د بودایي دین په پراختیاکې ډېر زیار وایست.

دګوپتانیانو امپراتوري په لومړۍ میلادي پېړۍ کې دکوشانیانو تر یرغلونو لاندې راغله او مخ په زوال شوه. له هغه وروسته دګوپتانیانو سیمه ییزو واکمنیو خپل حاکمیت ته په بېلابېلو سیمو کې دوام ورکړ. تر چې په ۵۰۰ میلادي کال کې هندي قومونو له شمال لوېدیځ نه یرغل راوړ او دګوپتانیانو ټول سیمه ییز حکومتونه یې راوپرځول او د (**هارشا**) په نامه واکمنۍ ته ورسېده. په هند کې تر شاوخوا ۶۰۰ میلادي کال پورې درې دولتونو واکمنې درلوده چې له هغې ډلې څخه یوه هم **راجپوتان** وو چې د هند په شمال کې یې واک چلېده. هند د دې لړۍ د واکمنۍ په دوران کې د مسلمانانو د پرله پسې یرغلونو لاندې راغی. د هغوی یرغلونو تر هغه پورې دوام وکړ، چې په لسمې میلادي پېړۍ کې د **غزنویانو** او **غوریانو** تر مشرتابه لاندې خپلواک اسلامي دولتونه پر هند واکمن شول.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د هند د پخواني لرغوني مدنیت په اړه او دوهمه ډله دې د موریایانو په اړه معلومات وړاندې کړي.

پوښتنې

۱. کومې لرغونې سیمې د هند د لومړنیو مدنیتونو استازیتوب کوي؟ معرفي یې کړئ.
۲. په لرغوني هند کې څو ټولنیزې طبقې وې؟ نومونه یې واخلئ.
۳. دګوپتانیانو مشهور امپراتور چې بودایي دین ته یې عقیده لرله څه نومیده؟ په موضوع باندې په لنډ ډول رڼا واچوئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د هند او د هند د تاریخ په اړه شاو خوا کې له پوهانو او مشرانو نه پوښتنه وکړي او راټول شوي معلومات دې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

د چين د لرغوني مدنيت نه خبر ياست؟

تر تاريخ وړاندي دورې د چيني مجسمو انځور

د شلمې پېړۍ تر پيله پورې د **چين** د پخوانيو انسانانو د ژوندانه په اړه ځېړنې نه وې شوې. د چين وګړو باور درلود چې که څوك په تاريخي او لرغونو سيمو کې د سپړنو کار وکړي، هغه به په هغې ناروغۍ اخته شي چې له امله يې دا پخواني کسان مړه شوي. نو ځکه يې د ځېړنو او سپړنو له چاره چا ته اجازه نه ورکوله. د شلمې پېړۍ په سر کې په چين کې د ځينو لرغونو سيمو سروې پيل شوه چې په پايله کې د تاريخي او له تاريخه وړاندې دورو ډېر آثار په لاس راغلل.

د **جاوکوتيان** په سمځو کې د چيني انسانانو نمونې په لاس راغلي دي. دغه لرغونې سيمې د **پکن** ښار ته څېرمه پرتې دي. د لرغون پوهانو په باور، چيني انسانانو شاوخوا پنځه ويشت زره کاله پخوا د همدې پکن په سيمو کې ژوند کاوه.

د چين په نورو لرغونو سيمو کې د **يانګ شاي** په نامه د انساني کلتور ښلګې کشف شوې چې د هغه تاريخ له ميلاده څلور زره کاله پخوا زمانې ته رسيږي.

د چين د خلکو لومړنۍ امپراتورۍ د **شانګانو** په نامه ياده شوې چې دې لړۍ له ميلاده اوولس پېړۍ وړاندې بيا تر لسمې پېړۍ پورې د چين پر لوی هېواد واکمنې درلوده. په چين کې د ستورو

د پېژندګلوۍ لومړنۍ نښې د شانګانو په دورې پورې اړه لري. پر دې سربېره يې د شپو او ورځو او د مياشتو د وېش سيستم هم کارولی دی.

د چين د تاريخ يوه بله پخوانۍ مهمه کورنۍ د **چو** کورنۍ وه. له دولسمې پېړۍ څخه وروسته د شانګانو دولت مخ په ړنګېدو شو او د چو کورنۍ د پيدايښت زمينه برابره شوه. د چو قبيلې مشر د «**او وانګ**» په نامه تر ميلاد وړاندې لسمې پيړۍ کې د شانګانو دولت ته ماتې ورکړه.

د چو کورنۍ د امپراتورۍ په پراختيا کې ډېر زيار وويست. د خپلې شاوخوا سيمه ييزو حکومتونو ډېرې سيمې يې ونيولې تر ميلاده پخوا اوومې پېړۍ پورې د هغوی واکمنۍ دوام درلود. د چو کورنۍ په وروستني دوران کې د هغوی تر واکمنۍ لاندې ځمکو کې تر يو زر زيات سيمه ييز حکومتونه جوړ شول چې په خپلو کې به هر وخت سره جنګېدل. په دې ترتيب، د چو کورنۍ اولادونو تر ميلاد دمخه دوهمې پېړۍ پورې د چين په بېلابېلو سيمو کې واکمني درلوده. د چو کورنۍ له واکمنۍ څخه وروسته د **تسه اين** کورنۍ ته د واکمنۍ زمينه برابره شوه. هغوی له ميلاده وړاندې د۲٤٦ تر ۲۰۷ پورې د چو د امپراتورۍ په زياتو سيمو واکمني ترلاسه کړه.

د «**هوان يې**» په نامه د دې لړۍ لومړني پاچا واک ترلاسه کړ او نوي قوانين يې خپاره کړل. هغه چين په شپږ دېرش ولايتونو ووېشه. پخوانې القاب يې له منځه يوړل. چيني ټولنه يې پر دوو برخو ووېشله چې د **خواصو** او **عوامو** د طبقو په نومونو يادېدلې. د پخوانيو او وروستيو **هانانو** کورنۍ د **تسه اين** پر پاتې شوې امپراتورۍ تر ۲۲۰ ميلادي کال پورې واکمني وکړه چې د چين په تاريخ کې د منځنيو پېړيو د دورې پيل پېژندل شوی دی.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې په چين کې د ډېر پخواني انسان په اړه او دوهمه ډله دې د چين د پخواني تاريخ د دريو مهمو کورنيو په اړه معلومات ورکړي.

پوښتنې

۱. په چين کې لرغونې څېړنې ولې وروسته پيل شوې؟ په دې اړه خپل معلومات وليکئ.

۲. د چين تر ټولو پخوانيو انسانانو چېرې ژوند کاوه؟

۳. د چين په پخواني تاريخ کې درې مهمې کورنۍ لنډې معرفي کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د چين او چيني توکو په اړه له خپلو مشرانو نه وپوښتي او خپل معلومات دې ټولګي کې ووايي.

پوهېږئ چې پخوانی یونانی تمدن څنگه پیل شو؟

د لرغوني يونان يوه آبده

يوناني تاريخ ليكونكي توسيديدس چې تر ميلاده څلور پېړۍ پخوا يې ژوند كاوه، باور درلود او د پخوانيو كليو او ښارونو پاتې شوني د مخكنيو قومونو د كارونو زيږنده دي، چې د خلكو ډېرې فولكلوريكې كيسې داستانونه او بحثونه په هغوی پورې اړه لري. په نولسمې پېړۍ كې څېړنې د پخوانيو يوناني خلكو او د مديترانې د ښندو د وگړو په اړه د داستانونو او څېړنو له مخې پيل شوي دي.

د «ميسني» دوران د يوناني تمدن او پخواني كرت څلانده تاريخ دی. دغه تمدن تر ميلاده پخوا په شپاړسمې پېړۍ كې پيل شو او تر لسمې پېړۍ پورې يې دوام وكړ. دغه تمدن د اخه يې تېر پورې اړه درلوده چې د «پليپونيز» وگړو سره ونښتل او ډېرې سيمې يې ونيولې. هغوی بزگران وو. غنم، اوربشې او جوار يې كرل او د برونزو له وسايلو نه يې كار اخيسته. د ښارونو د دفاع لپاره به يې جگ ديوالونه جوړول. دا دوران له ميلاده دمخه په لسمې پېړۍ كې د «دوريانو» د يرغل په پايله كې پای ته ورسېد.

دورې پیل هم بولي. له دې سره سره چې دوریانو د کلتور پرمختګ ته پام نه درلود، خو هغه مشهورې حماسي کیسې چې د «**الیاد او ادیسه**» په نامه یادېږي په همدې دوره کې منځته راغلي دي.
رانده یوناني شاعر «**هومر**» دا حماسي داستانونه تنظیم کړي وو. دغو داستانونو تر میلاده پخوا له دولسمې نه تر اتمې پېړۍ زیاتی پېښې بیان کړې دي. د دوریانو له واکمنی سره جوخت په یونان کې د **اسپارتانو** د دولت بنسټ کېښودل شو. د لرغوني یونان د تمدن یوه ښکاره ځانګړتیا د ډېرو خدای ګوټو شتون و چې د یوناني کیسو له لارې یې شهرت موندلی و.
په یونان کې د پراختیا غوښتنې خوځښتونه له میلاد دمخه له شپږمې او پنځمې پېړۍ سره مصادف وو. د **هلني** مهاجرو د مهم مرکز بنسټ د شپږمې پېړۍ په اوله نیمایي کې د تور سمندرګي په شمال کې کېښودل شو.
د پنځمې میلادي پېړۍ په وروستیو کې د **پارسیانو** او **یونانیانو** ترمنځ یو په بل پسې جګړې ونښتې. دغو جګړو تر هغې دوام درلود چې **مقدوني سکندر تر میلاده پخوا** له (۳۳٦ تر پورې ۳۲۳ پر **هخامنشیانو** برې وموندو او لویه امپراتوري یې جوړه کړه. له سکندر وروسته یوناني امپراتوري تجزیه شوه.
د یوناني امپراتورۍ د تجزیې پر مهال د رومي امپراتورۍ غوړېدو او پراختیا ته زمینه برابره شوه چې تفصیل به یې د روم د مدنیت تر سرلیک لاندې ولولو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د توسیدیدس د نظریاتو په اړه او دوهمه ډله دې د هومر په اړه خپل معلومات بیان کړي.

پوښتنې

۱- توسیدیدس څوک و؟ خپل معلومات ولیکئ.
۲- میسینیانو څه ډول تمدن درلود؟ خپل معلومات ولیکئ.
۳- د دوریانو په اړه څه معلومات لرئ؟ ویې لیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

هر یو زده کوونکی دې د خپلو معلوماتو پر بنسټ د سکندر د امپراتورۍ نقشه په خپلې کتابچې کې وکاږي او په ټولګي کې یې دې نورو ته وښیي.

اوریدلي مو دي چې د پخواني روم امپراتورانو ته یې د اروپا واکمنان ویل؟

د لرغوني روم یوه مجسمه

په تېر درس کې مو ولوستل چې د یوناني امپراتورۍ تر پرزېدلو وروسته د روم امپراتورۍ د پراختیا لپاره زمینه برابره شوه.

تر میلاده لس پېړۍ وړاندې د **روم** د شا او خوا ځینې مېشت قومونه سره یو شول چې د **لاتینیانو** په نامه یې شهرت وموند. دغو وګړو په وروستیو کې له **اتروسکایانو** سره یوځای شاهي نظام رامنځته کړ چې له میلاده وړاندې تر ۵۰۹ کاله پورې یې دوام وکړ. همدې قومونو ۲۶۵ تر میلاد کاله پخوا په روم کې د جمهوري نظام بنسټ کېښود، چې د واک درې څانګې یې درلودې:

۱- د مشرانو مجلس.
۲- سنتوري یا سل کسیزه شورا.
۳- قبایلي جرګه.

رومیانو تر میلاد ۱۴۹ کاله پخوا یو ځل بیا د **یونان** پر مرکزي سیمو یرغل وکړ او د یونان **مقدوني** ښار یې تر خپلې واکمنۍ لاندې راووست او د خپلې امپراتورۍ د پراختیا لپاره له میلاده ۱۳۳ کاله وړاندې د یونان له کرښو تېر شول او اوسنۍ ترکیه یې ونیوله. رومیانو د لوېدیځ پر لور هم پرمخ ولاړل. په همغه کال یې **هسپانیا** هم په خپلې واکمنۍ کې شامله کړه. له هغه وروسته رومي امپراتوران د ځواک لوړو پوړیو ته ورسېدل.

نژدې دوه سوه کاله کې د روم د امپراتورۍ په سیاسي او ټولنیز وضعیت کې ډېرې پېښې وشوې. بېلا بېل امپراتوران یو په بل پسې واک ته ورسېدل. د تر ټولو مشهورو امپراتورانو نومونه په جدول کې لوستلی شئ:

د امپراتور نوم	د واکمنۍ کلونه	د هغې دورې ځانګړتیاوې
سناتور سولا	تر میلاده پخوا له ۷۹ نه تر ۸۸ پورې	جنګي دیکتاتور او امپراتور و. یوشمېر پاتریسانان یې ووژل.
درې کسیزه حکومت (سزار، پمپی او تراسوس)	تر میلاده پخوا له ۴۹ نه تر ۶۰ پورې	د خبرو اترو په پایله کې دغې درې کسیزې ډلې ګډ حکومت جوړ کړ چې د (تریوم ویرات) په نامه یادېده په دې موده کې سزار د کلوپاترا په نامه یوه مشهوره نجلۍ د مصر پر تخت کښېنوله.
دوهم درې کسیزه حکومت (مارک، انتوان او اکتایوس)	تر میلاده پخوا له ۴۳ نه تر ۲۷ پورې	دغو درې واړو د سزار تر وژلو وروسته د دوو تنو پاتریسانو په وسیله واک تر لاسه کړ.
مقدس امپراتور یا اکتایوس	تر میلاده پخوا له ۲۷ تر میلاده پخوا تر ۱۴ پورې	د روم ځواکمن امپراتور و. د هغه په زمانه کې د ایټالیا شاهي نوم په امپراتورۍ بدل شو. هغه ته یې د اګوست سزار لقب هم ورکړی و.
ژولن امپراتوران (تیبریوس، کالی کولا، کلودیوس او نرن حکومت)	له ۱۴ نه تر ۹۴ پورې	دغه څلور واړه واکمنان د ژول سزار د کورنۍ وو. د روم د امپراتورۍ په پراختیا کې یې لوی لاس درلود.
نیکوکاره امپراتوران (نروا، تراژن، هادریان، مارکوس او رولیوس)	د ۹۶ میلادي کال نه تر ۱۳۸ میلادي کاله پورې	د روم امپراتوران په دې موده کې د خپلې واکمنۍ لوړ پړاو ته رسېدلي وو.

د روم وروستني امپراتور **مارکوس** او **رلوس** و چې له ۱۶۱ تر ۱۸۰ میلادي کال پورې د روم بشپړ واکمن و.

وروسته د **کامودیوس** په نوم یو تن واک ته ورسید. کامودیوس فاسد او ناپوه سړی و. د ده د واکمنۍ په دوران کې د روم د امپراتورۍ د راپرځېدلو زمینه برابره شوه.

له ۲۳۵ میلادي کال نه تر ۲۸۴ میلادي کاله پورې شل تنه رومي شاهان واک ته ورسېدل. ترڅو د روم امپراتورۍ په ۳۹۵ میلادي کال کې پر دوو برخو ووېشل شوه چې د ختیځ او لوېدیځ روم په نومونو یادې شوې. چې په نورو بحثونو کې به یې ولولئ.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د روم د لومړني جمهوریت په اړه او دوهمه ډله دې د روم د وروستني امپراتور په اړه بحث وکړي.

پوښتنې

۱. لومړنی رومي جمهوریت د کومو واکمنو مراجعو په وسیله اداره کېده؟ نوم یې واخلئ.
۲. رومیانو مقدونیه په کوم کال کې ونیوله؟
۳. د روم وروستنی واکمن یا امپراتور څوک و؟ خپل معلومات ولیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د خپلو معلوماتو پر بنسټ د روم د امپراتورۍ نقشه په خپلو کتابچو کې وکاږي او په ټولګي کې دې نورو ته وښيي.

څلورم څپرکی

د اسلام تاریخ

- پوهېږئ چې د اسلام مبارك دین د مخه د عربستان وضع څنګه وه؟
- د لوی ښښتن د استازي حضرت محمد مصطفي ﷺ له ژوند سره زیات اشنا شئ.
- د اسلام د مبارك دین د لومړیو غزاګانو او سوبو په اړه معلومات لرئ؟
- پوهیږئ چې د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه خلافت څرنګه پیل شو؟
- د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د خلافت په اړه څه معلومات لرئ؟
- د حضرت عثمان رضی الله عنه د خلافت د دور د پېښو په اړه معلومات لرئ؟
- د حضرت علی کرم الله وجهه د خلافت دور څرنګه تېر شو؟
- د امویانو د خلافت د پیل په اړه معلومات لرئ؟
- پوهیږئ چې د امویانو خلافت څرنګه له منځه ولاړ؟
- پوهیږئ چې له امویانو نه واك عباسیانو ته څرنګه ولېږدید؟
- د عباسیانو خلافت څرنګه راوپرځېد؟

د شلورم څپرکي موخې

په دې څپرکي کې زده کوونکي له اسلامه د مخه د عربو ژوند او حالاتو باندې پوهيږي؛ د اسلام د ستر نبي حضرت محمد مصطفیﷺ ژوند ليك لولي او زده کوي يې؛ د اسلام د مبارك دين د پيل د کلونو پر مهال له ټولنيزو سمونونو او غزاګانو سره اشنايي پيدا کوي؛ د راشدو خلفاوو له دوران سره اشنا کيږي؛ د حضرت ابوبکر صديقؓ د دور له پيښو خبريږي؛ د اسلام د دويم خليفه حضرت عمر فاروقؓ د زمانې پيښې او جريانات زده کوي؛ د حضرت عثمانؓ د مهال له پيښو سره اشنا کيږي؛ د حضرت علی کرم الله وجهه د زمانې له پيښو خبريږي.
همدا راز، اموي کورنۍ ته د واك د لېږد له څرنګوالي خبريږي او د هغې دورې د مهمو خلفاوو په اړه معلومات ترلاسه کوي او د امويانو پر ضد د وګړنيزو پاڅونونو او د هغوی له راپرځېدو سره اشنا کيږي. پردې سربېره د عباسيانو د دورې د مشهورو خلفاوو له پرمختيا او ځوړتيا سره پيدا بلدېږي.

پوهېږئ چې د عربستان اوضاع د اسلام له مبارک دين څخه وړاندې څرنګ وه؟

د اسلام له مبارك دين څخه وړاندې د اعرابو د مذهبي دودونو يو انځور

د اسلام د مبارك دين له راڅرګنديدو دمخه د **عربستان** وګړو او د نړۍ د ډېرو هېوادونو وګړو پر شرك او خرافاتو عقيده درلوده. تر اسلام وړاندې به په عربستان کې هرې قبيلې ځانته بت جوړاوه او د هغه عبادت به يې کاوه او العياذ بالله، هغه به يې خپل خدای ګاڼه. په خپلو عقيدو کې به يې موهوماتو او جادو ته ډېر ارزښت ورکاوه. په ټوليز ډول يې د بې باورۍ او بې عدالتۍ په حالت او د جهل او ناپوهۍ په چاپېريال کې ژوند کاوه.

پر يو بل يې اعتماد او باور نه درلود. له خپلو مريانو سره يې غير انساني چلند درلود. ښځې يې له هر ډول انساني او بشري حقونو بې برخې کړې وې. ځينو کورنيو به نوې زېږېدلې نجونې ژوندۍ تر خاورو لاندې کولې.

د شتمنو او بډايو کسانو ترمنځ اخلاقي فساد دود و. جواري (قمار) او شراب څښل د اشرافو د زامنو ورځنۍ عادت شوی و. دوی د مال او شتو د تر لاسه کولو لپاره هر ډول غيرانساني او غيراخلاقي عمل ترسره کاوه. قوانين يوازې او يوازې د زورواکو د حقونو د دفاع لپاره کارېدل. زورورو به قوانين رامنځ ته کول او هغه به يې د مظلومو او بېوزلو خلکو پر ضد کارول.

د قبايلو د مشرانو ترمنځ لاسليک شوي تړونونه د هغې زمانې دوديز قوانين و. د قبايلو غړي مصؤون او خوندي و، او د لاسليک شويو تړونونو پر بنسټ يې خپل حقونه ترلاسه کول. د قبايلو د غړو ترمنځ درنښت او ارزښت هم د تړونونو پر بنسټ و.کومو کسانو به چې د قبيلې غړيتوب نه درلود له ټولو حقونو او امتيازاتو بې برخي وو. د دې ډول خلکو پر مالونو او حقونو باندې تېري جايز ګڼل کېده.

ددغو ټولو اخلاقي، ټولنيزو انحرافاتو، ناپوهيو، ظلمونو او نابرابريو د له منځه وړلو لپاره الله ﷻ له لوري د اسلام مبارک دين د **نبي کريم حضرت محمد مصطفی** ﷺ په واسطه د ځمکې د مخ د ټولو انسانانو لپاره نازل شو. حضرت محمد ﷺ خلک د لوی څښتن د وحدانيت د منلو په لور راوبلل. شرک او په خپل لاس د جوړو شوو بتانو عبادت يې منع کړ او د مسلمانانو ترمنځ يې ټولنيز باور، عدالت، برابری او ورورولی منځته کړه.

د نجونو ژوندي ښخول او د هغوی پر انساني او ټولنيزو حقونو باندې تېري يې منع کړ. له مريانو سره کړه وړه ته يې د هغوی په ګټه بدل کړل. په عمومي توګه، ويلی شو چې د اسلام مبارک دين يو الهي بشپړ دين دی. د لوی څښتن له لوري د ځمکې د مخ د ټولو انسانانو د اصلاح او روښانولو لپاره له حضرت محمد مصطفی ﷺ له خوا ابلاغ شوی دی.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وويشل شي. لومړۍ ډله دې په عربستان کې د جهالت او ناپوهۍ د دوران په اړه بحث وکړي او دويمه ډله دې هغه تغييرات او سمونونه شرح کړي چې د اسلام د مبارک دين له څرګنديدو وروسته را منځته شول.

پوښتنې

۱- په عربستان کې له اسلامه وړاندې هرې قبيلې ځانته ..... جوړاوه او د هغه عبادت به يې کاوه.

۲- د اسلام مبارک دين خلک .... ته رابلل.

۳- اسلام د الله پاک يو بشپړ .... دی.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې د خپل جومات له ملا امام نه وپوښتي چې د اسلام مبارک دين تر نازليدو وروسته د انسانانو په ژوند کې کوم بدلونونه راغلي دي. تر لاسه شوي معلومات دې ټولګيوالو ته ووايي.

د اسلام د ستر پیغمبر حضرت محمد (ص) له مبارک ژوند سره ښه آشنا شئ

(له ۵۷۱ نه تر ۶۳۴ زیږدیز کاله پورې)

په مدینې منورې کې د نبوي جومات یو انځور

د بشري ټولنې ستر لارښود **حضرت محمد مصطفیٰ** ﷺ د **عبدالله** زوی او د **عبدالمطلب** لمسی و. په **۵۷۱** زکال کې یې نړۍ په خپل راتګ سره منوره کړه. د ده مبارکه مور **بي بي امنه** او رضاعي مور یې **بي بي حلیمه** رضي الله عنها نومېده.

د حضرت نبي کریم ﷺ پلار د ده له تولد څخه دمخه وفات شوی دی. په شپږ کلنۍ کې یې مور وفات شوه او په اته کلنۍ کې یې نیکه هم له لاسه ورکړ. له دې وروسته د ده پالنه د ده د تره ابوطالب په غاړه شوه.

حضرت نبي کریم ﷺ په پنځه ویشت کلنۍ کې له **بي بي خدیجې** رضي الله عنها سره، چې یوه پتمنه او عزتمنه مېرمن وه، واده وکړ. په اسلامي نړۍ کې دا لومړنۍ میرمن وه چې ایمان یې راووړ او د اسلام په مبارک دین مشرفه شوه.

د حضرت رسول اکرم ﷺ د کابو ټولو اولادونو مور همدا بي بي خدیجه رضي الله عنها وه. یوازې **حضرت ابراهیم** د نبي کریم ﷺ هغه زوی و چې مور یې **بي بي ماریه قبطیه** رضي الله عنها نومېده.

د حضرت محمد مصطفي ﷺ په ژوند کې پیغمبری باندې د ده تر بعثت دمخه ډېرې مهمې پېښې وشوې چې له امله یې د هغه شخصیت د مکې او عربو خلکو په منځ کې غوره او لوړ شو.

د حضرت نبي کریم ﷺ ریښتینولي او امین توب د دوی په شریفانه ژوند کې د دې لامل وګرځید چې حضرت بي بي خدیجه رضي الله عنها یې د خپلو سوداګریزو چارو د سمون لپاره غوره کړې. په مکې کې د

کعبې شریفې په دېوال کې د **حجرالاسود** د ډبرې بېرته اېښودل او ځای په ځای کول بله هغه پېښه ده چې حضرت رسول کریم ﷺ ته یې د یوه ډېر مدبر شخصیت په توګه شهرت ورکړ.
د حجرالاسود د ډبرې د بیا ځای په ځای کولو په اړه د عربو دوه قومونه یوې لویې شخړې ته سره نږدې شوي وو. خو حضرت رسول اکرم ﷺ په خپلې ځانګړې پوهې او خاص تدبیر سره دغه لانجه حل کړه. د حجرالاسود ډبره یې په یوه لوی څادر کې کېښودله او د ښکېلو قومونو مشرانو ته یې وویل چې هغه له څلورو خواوو (پیڅکو) څخه ونیسي او له ځایه یې اوچته کړي بیا په خپله حضرت نبي کریم ﷺ دغه مبارکه ډبره له څادر څخه راواخیسته او د دېوال په ټاکلي ځای کې یې کېښود په دې توګه د دوو لویو قومونو ترمنځ د لویې لانجې مخه ونیول شوه.

د حضرت محمد مصطفی ﷺ سپېڅلي شجره

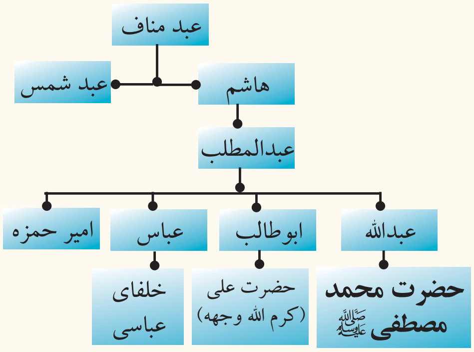

حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ څلوېښت کلن و چې په نبوت مبعوث شو. دغه ستر امانت د لوی څښتن له لوري د **حضرت جبرائیل امین** علیه السلام په وسیله دوی ته را ورسول شو.
حضرت محمد مصطفي ﷺ د اسلام مبارك دین ته د بلنې په لومړیو کلونو کې زیاتې ستونزې وګاللې. خو له دې ټولو سره سره یې بې له ځنډه د اسلام مبارك دین په خپرېدو کې پرله پسې زیار وایست. د نارینه وو له ډلې څخه **حضرت ابو بکر صدیق** رضي الله عنه او د ځوانانو له ډلې **حضرت علي کرم الله وجهه** لومړني اشخاص وو چې د اسلام په مبارك دین مشرف شول.
حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ په ۶۲۱- ۶۲۲ زېږدیز کال کې له مکې معظمې څخه مدینې منورې ته هجرت وکړ چې همدغه هجرت بیا د اسلامي نړۍ د تاریخ پیل شو.
حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ په ۶۳ کلنۍ کې هغه مهال چې له **حجة الوداع** څخه راستون شو، له لږې مودې وروسته له دې فاني نړۍ رحلت وکړ.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د حضرت محمد ﷺ د شجرې او کورنۍ په اړه او دویمه ډله دې د اسلامی نړۍ د لومړنیو مسلمانانو په اړه بحث وکړي.

پوښتنې

۱- حضرت جبرائیل علیه السلام د خدای جل جلاله له لوری حضرت محمد ﷺ ته څه پیغام راووړ؟
۲- حضرت محمد ﷺ څو کلن و چې په د پیغمبری مبعوث شو؟
۳- د حضرت محمد ﷺ د شجرې په اړه څه معلومات لرئ؟ ویې لیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د خپلې سیمې له ملا امام څخه د حضرت محمد ﷺ د ژوند او اخلاقي ښېګڼو په اړه معلومات تر لاسه کړي او خپلو ټولګیوالو ته یې دې وړاندې کړي.

د اسلام د صدر د غزاګانو او فتوحاتو په اړه معلومات لرئ؟

د لوی څښتن د حکم او د حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ د پرله پسې بلنې له امله د **مکې معظمې** او **مدینې منورې** ډېر وګړي د اسلام په مبارک دین مشرف شول. د اسلام مبارک دین له یوې ورځې څخه بلې ته پیاوړی کېده.

مشرکانو هڅه کوله چې د اسلام د دین د پرمختګ مخه ونیسي. ډول ډول خنډونه یې رامنځته کول. له مسلمانانو سره یې اړیکې پرې کړې. د مسلمانانو کورونه یې محاصره کړل او مسلمانان به یې په یوازې او ډله ییزه توګه ځورول. د دغه ډول بندیزونو او ګواښونو سره سره بیا هم خلکو له یوې ورځې نه بلې ته اسلام ته مخه کوله. مسلمانان دومره زیات شول چې نور یې له ځانه دفاع کولای شوای او هم یې دا توان موند چې د مشرکینو د تېري د مخنیوي په منظور د غزاګانو ډګر ته ور ودانګي. ځینې غزاګانې و شوې چې یو څو یې په لنډه توګه یادوو.

د بدر غزوه:

د مسلمانانو او مشرکینو ترمنځ لومړنۍ غزا د **بدر** په نامه یاده شوې ده. دا غزا د هجرت په دویم کال مدینې ته نږدې د بدر په سیمې کې وشوه چې مسلمانان پر مشرکینو بریالي شول. دا د جګړې په ډګر کې د مسلمانانو په ګټه لومړنۍ سوبه او فتح ده. که څه هم په دې جګړې کې د مسلمانانو شمېر ۳۱۳ تنه او د مشرکینو شمېر کابو ۱۰۰۰ تنو ته رسېده او یوه نابرابره جګړه وه، خو د لوی څښتن ﷻ په مرسته مسلمانان بریالي شول.

د احد غزا

د **احد** غزا د مسلمانانو یوه مشهوره غزا ده. دغه غزا په دریم هجري کال کې شوې، چې له امله یې د مکې مشرکینو ته ډېره مرګ ژوبله اوښتې وه. بله غزا چې د حضرت محمد رسول الله ﷺ په ژوند کې پېښه شوې ده د **خندق** په نامه یادېږي. په دې غزا کې مشرکینو په یرغلونه پیل کړ. خوهیڅ ډول بریالي نه شول دغه غزا په اووم هجري کال کې وشوه.

د مسلمانانو او مشرکینو ترمنځ یوه بله مهمه غزا د **موته** غزا وه چې په ا تم هجري کال کې وشوه. په دې غزا کې حضرت **خالد بن ولید**ؓ ډېر ارزښتمن رول ولوباوه.

د مکې معظمې فتح

د مسلمانانو یوه ډېره ستره بریا همدا د **مکې معظمې** فتح وه، چې په اتم هجري کال کې پېښه شوه. له شک پرته مسلمانان پر مشرکانو برلاسي و. ځکه نو مشرکانو د ډار احساس کاوه. حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ وویل: هرڅوک چې په کور کې وي او ور یې تړلی وي په امان کې دی. هرڅوک چې مسجد الحرام ته پناه یوسي په امان کې به وي او هرچا چې د **ابوسفیان**ؓ کور ته پناه یوړه په امان کې به پاتې شي. په دې ډول، مسلمانان بې له کوم جنګ څخه د مکې معظمې سیمې ته ورددننه شول او لویه سوبه یې په نصیب شوه.

د حُنین غزا

دا غزا د مسلمانانو ډېره ستره غزا ده. په دې غزا کې دولس زره مسلمانانو ګډون کړي و. په داسې حال کې چې د مشرکانو شمېره څو چنده ډېره وه. د لوی څښتن جَلَّ جَلالُه د مرستې په برکت مشرکانو له سختې ماتې سره مخامخ او مسلمانان بریالي شول.

د **حجة الوداع** پر مهال حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ) مسلمانانو ته د حج شرایط او مراسم ورزده کړل او د جاهلیت د زمانې ټول کړه وړه او ترونونه یې لغو او منع اعلان کړل. د مسلمانانو د ځینو غزاګانو او بریالیتوبونو له امله د مسلمانانو په ټولنیز او سیاسي ژوند کې مناسب او وړ شرایط را منځته شول. د حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ له رحلت نه د مخه د اسلام د مبارک دین نفوذ د مکې، مدینې او د عربي ټولنې په سیمو او ښارونو کې خپور شو او د **جزیرة العرب** یووالي یې رامنځته کړ. دغو بریالیتوبونو د نړۍ په کچه د یوه پیاوړي او ځواکمن اسلامي حکومت د رامنځته کېدلو بنسټ کېښود، چې په راتلونکو لوستونو کې به یې ولولئ.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د مسلمانانو پر وړاندې د مشرکانو د ناوړه کړو وړو په اړه او دویمه ډله دې د مسلمانانو د غزاګانو په باره کې خپل معلومات ووایي.

پوښتنې

۱- د اسلام مبارک دین د خپرېدلو په پیل کې د کفارو او مشرکانو کړه وړه د مسلمانانو په وړاندې څنګه وو؟

۲- د مسلمانانو او مشرکانو ترمنځ لومړنۍ غزا .... نومېده.

۳- د مشرکانو په وړاندې د مسلمانانو د څو غزاګانو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د خپلې سیمې د جومات له ملا امامه د غزاګانو په اړه پوښتنې وکړي او بیا دې خپل دغه معلومات خپلو ټولګیوالو ته واوروي.

پوهیږئ چې د حضرت ابوبکر صدیق﵁ خلافت څرنګه پیل شو؟

د ثور سموڅه
هغه ځای چې حضرت محمدﷺ او حضرت ابوبکرصدیق﵁ له مشرکانو څخه پناه وروړې وه.

د **حضرت ابوبکر صدیق**﵁ نوم عبدالله و. حضرت رسول اکرمﷺ هغه ته د **صدیق** لقب غوره کړ. د جاهلت په دورې کې یې نوم **عبدالکعبه** و. له **عام الفیل** نه دوه کاله وروسته په **مکه** کې نړۍ ته راغی. د ده شجره په شپږم نیکه کې حضرت نبي کریمﷺ ته رسیږي. د حضرت محمد مصطفیٰﷺ له رحلت نه وروسته د کډوالو او کوربنو (**مهاجرو او انصارو**) د یوې پراخې او عامې غونډې له لارې د اسلامي خلافت مقام ته د لومړني خلیفه په توګه غوره شو. دی د **راشدو خلفاوو** له ډلې څخه لومړنی خلیفه و چې له یوولسم نه تر دیارلسم هجري کاله پورې د مسلمانانو په چوپړ کې و. حضرت ابوبکر صدیق﵁ له غوره کېدو وروسته په خپلې لومړنۍ وینا کې چې د مسلمانانو غونډې ته یې وکړه وویل: ((اې خلکو! تاسو چې زه د خلیفه په توګه غوره کړم. زه له تاسو نه څه ځانګړې لوړتیا نه لرم. که ما ښه کارونه کول له ما سره ملتیا وکړئ او که بد کارونه مې کول منع مې کړئ. ستاسو ځواکمن زما په وړاندې ضعیف او ستاسو ضعیف ماته غښتلی دی. په هر قوم کې چې ناوړه کارونه دود شي په بلاګانو اخته کیږي.))

حضرت ابوبکر صدیق﵁ د خپل امارت په دوه کلنې دورې کې د ځینو قامونو د **ارتداد** مخه ونیوله. په دې مهال کې ځینو مرتدانو د نبوت دعوا وکړه. له دې ډلې کولی شو د **مسلیمه کذاب** نوم واخلو.

کذاب مسلیمه د حضرت ابوبکر صدیق﵁ له خوا ووژل شو. او دده منونکي بېرته د اسلام مبارک دین ته راوګرځېدل.

حضرت ابوبکر صدیق﵁ مرتدانو ته په دې ټکو کې پیغام واستاوه:((د ښښونکي او مهربان څښتن په نامه!

د لوی څښتن او د هغه د ستر استازي د خلیفه له لوري د ابوبکر پیغام هر چا ته خاص دي، که عام مسلمین دي، که مرتدان. درود دې وي پر هغه چا چې د هدایت په لاره روان دی او له هدایته وروسته یې تیارې او ړندو لارو ته مخه نه ده کړې. زه واحد څښتن تعالی ﷻ ستایم. او وایم چې له هغه نه پرته بل خدای نشته او حضرت محمد ﷺ د هغه بنده او استازی دی. په هغه څه چې راوړي یې دي او نازل شویدي ایمان لرم او هرڅوک چې له منلو یې ډډه کوي، هغه کافر بولم او په وړاندې یې جهاد کوم.)) او د دې پیغام په یوې برخې کې راغلي دي چې: (امابعد لوی څښتن جل جلاله په حقه سره حضرت محمد ﷺ د خلکو د اصلاح لپاره واستاوه. چې ډاروونکی او زیری ورکوونکی وی. د الله پاک په اراده او غوښتنې سره خلک د هغه لوري ته راوبولي او ټول انسانان له الله جل جلاله څخه ووېروي لوی څښتن ﷻ د هغه چا لاره سمه کړه چې د حضرت رسول کریم ﷺ بلنه یې ومنله. او حضرت نبي کریم ﷺ هغه وګړي چې له ده څخه یې مخونه اړولي و. بیرته اسلام ته راواړول.

وروسته حضرت رسول اکرم په داسې حال کې چې د رب العزت امر یې پر ځای کړ خپل امت ته یې نصیحت وکړ او د لوی څښتن له لوري یې خپله دنده هغسې چې ښایي ترسره کړه او له دې فاني نړۍ څخه یې رحلت وکړ ...

حضرت ابوبکر صدیق﵁ هغه وګړي هم اصلاح کړل چې د زکات د فریضې له اداکولو څخه یې ډډه کوله. د مسلمانانو د حاکمیت سیمه دحضرت ابوبکر صدیق﵁ د خلافت په دوران کې شام (اوسنۍ سوریې) او عراق ته ورسېده د **بین النهرین** د نیولو لپاره یې د **حضرت خالد بن ولید﵁** په مشرۍ یو لښکر واستاوه او هغه سیمې یې هم د اسلامي حاکمیت په ولکې کې راوستې. د مسلمانانو د حاکمیت د سیمو په پراخولو کې حضرت خالد بن ولید﵁ ډېره ستره او د قدر وړ ونډه درلوده.

د حضرت ابوبکر صدیق﵁ د خلافت دوره دوه کاله او څو میاشتې وه او په دیارلسم هجري کال کې وفات شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د حضرت ابوبکر صدیق﵁ د خلافت د پیل په اړه او دویمه ډله دې د حضرت ابوبکر صدیق﵁ د لومړنۍ وینا په اړه خپل معلومات ورکړي.

پوښتنې

۱- د حضرت ابوبکر صدیق﵁ د خلافت د دورې په اړه څه معلومات لرئ؟ وې لیکئ.

۲- د حضرت ابوبکر صدیق﵁ د لومړنۍ وینا په اړه خپل معلومات ولیکئ.

۳- د ابوبکر صدیق﵁ د خلافت په دوران کې کومې سیمې د مسلمانانو تر ولکې لاندې راغلې؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې له خپل ملا امام څخه د اسلام د لومړني خلیفه حضرت ابوبکر صدیق﵁ د ژوندانه په اړه نور معلومات ترلاسه کړي او هغه دې په ټولګي کې زده کوونکو ته ووایي.

د حضرت عمر فاروق (رض) د خلافت په اړه معلومات لرئ؟

بصره، د هغو ښارونو څخه ده چې د حضرت عمر فاروق (رض) د خلافت په دوره کې ودانه شوه.

د حضرت ابوبکر صديق ﷛ تر وفات وروسته، د خلافت دنده **حضرت عمر فاروق** ﷛ ته ورسېده. نوموړی د مدينې منورې د ټولو مېشتو وګړو (انصارو او مهاجرينو) له خوا په يوه خوله او اتفاق د مسلمانانو په خلافت وټاکل شو. حضرت عمر فاروق بن خطاب ﷛ د فجارو له جګړې نه څلور کاله د مخه په مکې مکرمې کې نړۍ ته راغي. د ده شجره **کعب بن لوی** قريشي او بيا د **بني عدي** طايفې ته رسېږي. په ماشومتوب کې يې د خپل پلار پسونه پوول. د جاهليت په دوره کې يې د قريشو د استازي په توګه د خپل منځي نښتو د له منځه وړلو لپاره د يوه مصلح او سفير په توګه دنده ترسره کوله. په فصاحت او بلاغت کې يې ثاني نه درلود. له همدې امله يې په عربو کې ډېر نېک او ښه شهرت درلود. د حضرت رسول اکرم ﷺ له بعثت نه شپږ کاله وروسته د اسلام په مبارک دين مُشرف شو. د حضرت نبي کريم ﷺ له ډېرو نژدې يارانو څخه و. کله چې د حضرت ابوبکر صديق ﷛ ناروغي شديده شوه. نو مسلمانانو د يوه خليفه په فکر کې شو. په دې اړه يې له پوهو خلکو او له خپلو دوستانو څخه د حضرت عمر فاروق ﷛ په اړه پوښتنې کولې. ټولو له ښه هيلې او غرضه پرته د زړه له کومې په رښتينې توګه حضرت فاروق ﷛ تأييداوه. يوه ورځ يې په همدې اړه له حضرت عثمان ﷛ څخه وپوښتل. ده په ځواب کې وويل: تاسو له موږ ټولو څخه د حضرت عمر ﷛ په اړه ډېر معلومات لرئ او ښه يې پېژنئ، سختګير دی. خو باطن يې له ښکارندې بڼې ډېر ښه دی. په موږ کې له عمر ﷛ نه بل ډېر ښه څوک نشته.

د حضرت ابوبکر صديق ﷛ له وصيت سره سم، د خلافت چارې حضرت عمر فاروق ﷛ ته وسپارل

شوې. په وصیت پاڼه کې راغلي وو: د بښونکي او مهربان خدایﷻ په نامه:
عمر بن خطابؓ پر تاسو امیر وټاکه. که چیرې یې نیکي وکړه او د باور او عدالت پر لارې ولاړ، دا هغه څه دي چې زه د هغه په اړه پوهېږم. او هغه فکر دی چې د هغه په اړه یې لرم. او که چیرې یې ظلم وکړ، حق ته یې بدلون ورکړ، زه په غیب نه پوهېږم، زما نیت ښه دی او د هر چا چلند په هغه پورې اړه لري او هغوی چې تېری او ناروا کوي، پوه به شي چې پایله یې څه ده.

د مسلمانانو سوبې (فتوحات) دوام مومي:

د حضرت ابوبکر صدیقؓ له وفات نه وروسته حضرت عمر فاروقؓ د اسلام د دویم خلیفه په توګه د چارو واګې په لاس کې واخیستې. د مسلمانانو فاتح لښکر د حضرت ابوبکر صدیقؓ په زمانه کې تر **عراق** او د **ساسانیانو** د دولت تر پولو پورې ورسېد. د حضرت عمر فاروقؓ د خلافت په دوران کې د ایران وضع مغشوشه او متزلزله شوې وه تر هغه وروسته چې رومیانو د جنادین په جګړې کې ماتې وخوړه، د مسلمانانو ځواکونه د ایران پر لوري وخوځېدل. د ایران د جګړې لپاره د مسلمانانو د ځواکونو مشر **حضرت سعد بن ابي وقاص**ؓ وټاکل شو. هغه په **قادسیې** کې له ایراني پوځونو سره مخامخ شو او هغوی ته یې سخته ماتې ورکړه. د قادسیې او جلولا له سوبو نه وروسته حضرت سعد بن ابي وقاص د کوفې د ښار د جوړېدو بنسټ کېښود.

له یوې مودې وروسته د **مداین** ښار چې **دریم یزدګرد** یې دفاع کوله، د مسلمانانو په لاس فتح شو. ساساني دریم یزدګر تیښتې ته مخه کړه. دغو جګړو څلور کاله دوام ووموند چې په پای کې د **نهاوند** ښار د مسلمانانو لاس ته ورغی. مسلمانانو په دغې سوبې باندې **فتح الفتوح** نوم کېښود. له دې جګړې وروسته یزدګرد **خراسان** ته وتښتید او په یو دیرشم هجري کال کې د یوه خراساني ژرنده ګر لخوا ووژل شو.

لنډه دا چې د حضرت عمر فاروقؓ د خلافت په لس نیمو کلو کې ډېرې ځمکې د مسلمانانو له خوا فتح شوې، چې پراخوالي یې د **مصر** له لوېدیځې برخې څخه نیولې بیا د **افغانستان** تر ختیځو برخو پورې رسېده. د دې دورې یوه بله مهمه چار دا وه چې د مسلمانانو تاریخ د حضرت نبي کریمﷺ له هغه هجرته پیل شو چې له مکې نه یې د لومړي ځل لپاره په دایمي توګه هجرت وکړ. حضرت عمر فاروقؓ د هجرت په **۲۳** کال کې د یوه مریي له خوا چې **ابو لؤلؤ** نومېده، د لمانځه د ادا کولو په حال کې په شهادت ورسېد. د ده د خلافت په دوره کې مسلمه امت له فوق العاده سوکالۍ او عدالت څخه برخمن و.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د حضرت عمر فاروقؓ د ژوندانه په اړه او دویمه ډله دې د هغې دورې د فتوحاتو په اړه معلومات ورکړي.

پوښتنې

۱- حضرت عثمانؓ د حضرت عُمر فاروق په اړه حضرت ابوبکر صدیقؓ ته څه وویل؟
۲- حضرت ابوبکر صدیقؓ په خپل وروستني وصیت لیک کې څه لیکلي وو؟
۳- د فتح الفتوح په اړه څه معلومات لرئ؟ ویې لیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د حضرت عمر فاروقؓ د اخلاقو او فضایلو په اړه له خپلو ملا امامانو څخه پوښتنې وکړي او خپل معلومات دې په ټولګي کې ووایي.

د حضرت عثمان (رض) د خلافت د دورې د پېښو په اړه معلومات لرئ؟

د قرآن عظیم الشان یوه پاڼه

حضرت عثمانرضی الله عنه **د عفان** زوی، او له **عام الفیل** نه پنځه کاله د مخه په **مکې مکرمې** کې زېږېدلی دی. د سخاوت ساری یې نه و او د یوه رحیم او مهربان شخصیت څښتن و. د حضرت ابوبکر صدیق‌رضی الله عنه په واسطه د اسلام مبارک دین منلو ته وبلل شو، او مسلمان شو.

هغه شتمن و او خپله شتمني یې د اسلام په لاره کې وکاروله. د **بدر** له غزا څخه پرته په ټولو غزاګانو کې یې برخه واخیسته. د حضرت عمر فاروق‌رضی الله عنه له شهادته څخه وروسته د مسلمانانو له مشورې سره سم په **۲۳** هجري کال کې د اسلام د درېیم خلیفه په توګه وټاکل شو. د حضرت عثمان‌رضی الله عنه د خلافت په دورې کې د **ترکیې** زیاتې برخې او د **افریقې** ځینې برخې په اسلامي واکمنۍ کې شاملې شوې. دغه راز، په دې دوره کې د **همدان، سکندریې** او **اذربایجان** بغاوتونه غلي کړی شول. د همدې خلیفه په وخت کې د **حضرت معاویه**رضی الله عنه په مشرۍ د سمندري ځواک په نامه د سرتېرو یو ځانګړی ځواک رامنځته شو.

حضرت عثمان‌رضی الله عنه په خپل یوه لیک کې د وسله والو پوځونو مشرانو ته د عدالت او له ولس سره د کړو وړو په اړه داسې ولیکل: ((لوی څښتن جل جلاله خلک په حق سره پیدا کړي او له حقه پرته نور څه نه مني. حق واخلئ او حق ورکړئ. امانت بند مه شلوئ. که نه، د هغو کسانو

په ګناه کې به شریک اوش چې له تاسو وروسته په د همدې لارې ځي. په عهد او تړون وفا وکړئ. په یتیم او په هغه چا چې له تاسو سره په تړون کې شریک او ګډ دی، ظلم او ناروا مه کوئ. هر څوک چې پر یتیم او شریک ظلم وکړي لوی څښتن ﷻ د هغه دښمن دی.

د قرآن کریم راجمع کول

د حضرت عثمانؓ د خلافت د مهال له ډېرو ستر کارونو نه یو هم د قرآن عظیم الشان را ټولول وه. قرآن شریف د ۲۳ کلو په اوږدو کې د وخت د غوښتنې سره سم پر حضرت محمد ﷺ نازل شو. د قرآن کریم مبارک ایتونه به اصحابو کرامو خپلو حافظو ته سپارل او یا به یې د ونو په پوستکو یا هډوکو باندې لیکل. د مسلمانانو او کفارو ترمنځ له څو غزاګانو او جګړو وروسته یوشمېر قاریان په شهادت ورسېدل. ځکه نو دا اړتیا احساس شوه چې قرآن کریم راټول او تدوین شي.

د حضرت ابوبکر صدیقؓ د خلافت په دورې کې قرآن کریم د مصحف په توګه ټول کړی شوی و، خو د حضرت عثمانؓ د خلافت په دوره کې قرآن شریف په کامل صورت د راویانو په واسطه **د حضرت زید بن ثابت**ؓ تر نظر لاندې چې د وحې د کاتبانو له ډلې و، په پوره غور وحیې راټول او ولیکل شو.

له نورو نسخو سره له مقابلې څخه وروسته حضرت عثمانؓ حکم وکړ چې ټولې پخوانۍ نسخې دې له منځه یوړلې شي.

حضرت عثمانؓ په اویا کلنۍ کې خلیفه وټاکل شو. او د خلکو د ارامۍ او سوکالۍ لپاره یې ډېرې هڅې وکړې. حضرت عثمانؓ دولس کاله خلافت وکړ او په ۳۶ هجري کال په داسې حال کې چې د پاک قرآن په تلاوت لګیا و. د یوه تن باغي له خوا په شهادت ورسېد.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي لومړۍ ډله دې د حضرت عثمان (رض) د شخصیت په اړه بحث وکړي او دویمه ډله دې د هغه د دورې د سترو کارونو په اړه معلومات ورکړي.

پوښتنې

۱- د حضرت عثمانؓ د شخصیت په اړه څه معلومات لرئ؟ ویې لیکئ.
۲- پاک قرآن د اسلام د کوم خلیفه په وخت کې راټول شو؟
۳- حضرت عثمانؓ څو کاله خلافت وکړ؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې له ملا امامانو څخه د اسلام د درېیم خلیفه په اړه معلومات راټول او هغه دې خپلو ټولګیوالو ته ووايي.

د حضرت علی کرم الله وجهه خلافت څرنگه تېر شو؟

د کوفې جومات
د حضرت علي کرم الله وجهه د خلافت مرکز

حضرت علی کرم الله وجهه د **ابي طالب** زوی، د **عبدالمطلب** لمسی، د **بني هاشم** د قبیلې او د **قریشو** له قام څخه و. سربېره پر دې چې د حضرت محمد مصطفی ﷺ د تره زوی و، د هغه زوم هم و. له هجرته یوویشت کاله د مخه په مکې مکرمې کې وزېږېد. د قحطی په کال کې حضرت علی کرم الله وجهه د یوې مودې لپاره له حضرت نبي کریم ﷺ سره و. وروسته له هغې چې حضرت رسول اکرم ﷺ په نبوت مبعوث شو، حضرت علی کرم الله وجهه لس کلن و چې د اسلام په مبارک دین مشرف شو. حضرت علی کرم الله وجهه په خلکو کې په عدل، باور، انصاف او ذکاوت مشهور و. هغه وخت چې مشرکانو د حضرت محمد مصطفي ﷺ پر کور یرغل وکړ، هغه مهال حضرت علی کرم الله وجهه د حضرت نبي کریم ﷺ د خوب پر تخت ویده شو او په دې ترتیب مشرکان خپلې هیلې ته ونه رسېدل. د حضرت عثمان رضي الله عنه له شهادت څخه وروسته په **۳٦** هجري کال کې د مسلمانانو د یوې غونډې د پرېکړې پر بنسټ د اسلامي نړۍ د خلیفه په توگه غوره او وټاکل شو. دی د ځینو مسلمانو مشرانو له مخالفتونو سره مخامخ شو. د همدغو مخالفتونو په پایله کې د مسلمانانو ترمنځ دوه جنگونه پېښ شول، چې یو یې د **جمل** او بل یې د **صفین** په نامه یاد شوي دي.

د جمل جگړه

دغه جنگ په **بصرې** کې پېښ شو. په دې جنگ کې **بي بي عایشې** رضي الله عنها د حضرت محمد مصطفي ﷺ مطهرې مېرمنې هم ونډه اخیستې وه. په دې جگړه کې بي بي عایشه رضي الله عنها پر اوښ سپره

وه، نو ځکه يې دغه جګړه جمل يا اوښ نومولې ده.

د صفين جګړه

دغه جګړه د **صفين** په سيمه کې د حضرت علي کرم الله وجهه او حضرت **معاويه** رضي الله عنه ترمنځ په اووه دېرشم هجري کال کې پېښه شوه. اووه ورځې يې دوام وکړ. له هغه وروسته جګړه سړه شوه او دوه تنه د خبرو اترو لپاره وټاکل شول. حضرت علی کرم الله وجهه حضرت **ابوموسي اشعري (رض)** د خپل استازي په توګه وټاکه او د حضرت معاويه رضي الله عنه له خوا **عمرو بن العاص** رضي الله عنه غوره شو. د خبرو اترو په پايله کې دواړه لوري په دې سلا شول چې حضرت علی کرم الله وجهه او حضرت معاويه (رض) دواړه له واکه لرې شي او په عوض يې يو دريم تن د مسلمانانو له خوا د خلافت لپاره وټاکل شي. حضرت عمرو رضي الله عنه حضرت ابو موسي اشعري رضي الله عنه ته وويل چې ولاړ شه او دغه پريکړه اعلان کړه. حضرت ابوموسی اشعري رضي الله عنه راغی او پرېکړه يې داسې اعلان کړه.

«موږ پريکړه وکړه چې حضرت علی کرم الله وجهه او حضرت معاويه رضي الله عنه دواړه له واکه لرې کوو.» تاسې مسلمانان له خپله منځه يو بل څوک د خلافت لپاره غوره کړئ. له حضرت ابو موسی اشعري رضي الله عنه وروسته عمرو بن العاص رضي الله عنه پر خپل ځای ودريد او ويې ويل:

اي خلکو تاسو واوريدل. چې حضرت ابوموسی اشعري رضي الله عنه خپل يار لرې کړ. زه هم د هغه يار لرې کوم او د هغه پر ځای معاويه خلافت ته منصوبوم. په دې توګه، د حضرت معاويه رضي الله عنه پلويانو خبرې اترې د ځان په ګټه اعلان کړې.

د خوارجو څرګندېدل

دا يوه بله پېښه ده چې د صفين له جګړې څخه وروسته واقع شوه. **خوارج** سياسي عقيدتي ډله وه چې د اسلام په سياسي او ټولنيز تاريخ کې يې ونډه درلوده. دوی د حضرت علی کرم الله وجهه له پلويانو څخه وو او پر هغه ترون يې نيوکه (اعتراض) درلوده چې حضرت علی کرم الله وجهه له حضرت معاويه رضي الله عنه سره د خبرو اترو لپاره کړی و. دوی له دې نيوکې څخه وروسته د حضرت علی کرم الله وجهه د يارانو له ډلې څخه ووتل او په همدې بنسټ په خوارج معروف او مشهور شول.

حضرت علی کرم الله وجهه په عمومي توګه پنځه کاله د مسلمانانو خلافت وکړ. د هجرت په څلوېښتم کال د خوارجو د طايفې د يوه تن له لوري، چې **عبدالرحمن بن ملجم** نومېده، ټپي او دوه ورځې وروسته د همغو ټپونو له امله په شهادت ورسېد او په دې ډول د راشدينو خلفاوو دور هم پای ته ورسېد.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکې دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د حضرت علي کرم الله وجهه د شخصيت په اړه او دويمه ډله دې د صفين د جګړې په اړه معلومات له خپلو ټولګيوالو سره شريک کړي.

پوښتنې

- د حضرت علی کرم الله وجهه د کورنۍ او په خپله د ده د شخصيت په اړه څه معلومات لرئ؟ بيان يې کړئ.
- د جمل د جګړې په اړه څه معلومات لرئ؟ و يې ليکئ.
- خوارج څوک وو؟ خپل معلومات وليکئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې هر يو له خپل ملا امام څخه د حضرت علی کرم الله وجهه د شخصيت په اړه معلومات ترلاسه کړي او بيا يې دې خپلو ټولګيوالو ته ووايي.

د امویانو د خلافت د پیل په اړه معلومات لرئ؟

د امیر معاویه د دورې مسکوکات

په تېر لوست کې راغلي چې حضرت علی کرم الله وجهه یوه خوارج په شهادت ورساوه. په دې مهال کې د **شام** اوسېدونکي د حضرت معاویه رضي‌الله‌عنه په شاوخوا راټول او یو نوی مرکز یې جوړ کړ.

حضرت **معاویه** رضي‌الله‌عنه د **ابو سفیان** رضي‌الله‌عنه زوی او د **حرب** لمسی و. له هجرته پنځلس کاله د مخه په مکې مکرمې کې وزېږېد. د ده پلار ابوسفیان، د مخه تردې چې مسلمان شي، د حضرت محمد صلی‌الله‌علیه‌وسلم د ډېرو کلکو مخالفانو له ډلې شمېرل کېده. د ابوسفیان له مسلمانېدو سره د ده مېرمن او اولادونه هم د اسلام په مبین دین مشرف شول.

حضرت معاویه درویشت کلن و چې حضرت محمد صلی‌الله‌علیه‌وسلم هغه د خپل کاتب په توګه وټاکه. د حضرت ابوبکر صدیق رضي‌الله‌عنه د خلافت په زمانه کې د حضرت معاویه رضي‌الله‌عنه وررور، یزید بن ابو سفیان، د شام سرلښکر و. له هغه سره په شام کې ډېر بني امیه استوګن شول. د حضرت عمر فاروق رضي‌الله‌عنه د خلافت په دور کې د شام اداره معاویه بن ابو سفیان رضي‌الله‌عنه ته سپارله شوې وه. د حضرت عثمان رضي‌الله‌عنه په زمانه کې یې هم د والي په توګه خپلې دندې ته دوام ورکړ. د حضرت علی کرم الله وجهه د خلافت په پیل کې حضرت معاویه رضي‌الله‌عنه بیعت ونه کړ

چې په پایله کې د صفین جنګ پېښ شو.

حضرت معاویه رضي الله عنه د امویانو د خلافت بنسټ کېښود. شل کاله یې خلافت وکړ او په شپېتم هجري کال کې مړ شو. د معاویه له مړینې څخه وروسته لویه امپراتوري په میراث پاتې شوه، چې ختیځې پولې یې له **هندوچین** څخه پیلېدې او په لوېدیځ کې تر **فرانسې** او **هسپانیې** پورې رسېدې. له ده څخه وروسته د ده زوی **یزید بن معاویه** رضي الله عنه د چارو واګې په لاس کې ونیوې. او د هغه د واکمنۍ د دوران په یوشپېتم هجري کال کې د کربلا غمیزه پېښه شوه. په دې جنګ کې د حضرت محمد مصطفي صلی الله علیه وسلم لمسی **حضرت حسین** رضي الله عنه او د هغه یاران په شهادت ورسېدل. له یزیده څخه وروسته د دې کورنۍ یوشمېر کسانو د چارو واګې په لاس کې درلودې. دغه کورنۍ تر یو سلو دوه دېرشم هجري کاله پورې د اسلامي خلافت پر سیمو حکومت وچلاوه.

مروان د دې لړۍ وروستنی حکمران و. چې له ۱۲۷ نه تر ۱۳۲ هجري کاله پورې یې د اسلامي امپراتورۍ پر ځمکو حکومت وچلاوه. په پای کې، ابومسلم خراساني په یوه برخلیك جوړوونکي پاڅون سره د امویانو لړۍ ته د پای ټکی کېښود، چې په راتلونکي لوست کې به یې ولولو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د حضرت معاویه رضي الله عنه د شخصیت په اره او دویمه ډله دې په دې کورنۍ پورې د اړوند مهمو پېښو په اړه خبرې وکړي.

پوښتنې

۱- د امیر معاویه د شخصیت په اړه څه معلومات لرئ؟ ویې لیکئ.

۲- د کربلا خواشینوونکې غمیزه څه مهال پېښه شوه؟ خپل معلومات ولیکئ.

۳- د امویانو پر ضد د پاڅون په اړه څه معلومات لرئ؟ ویې لیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د کربلا د پېښې په اړه د خپلو جوماتونو له امامانو څخه پوښتنه وکړي او تر لاسه کړي معلومات دې بیا له خپلو ټولګیوالو سره شریك کړي.

پوهېږئ چې داموياڼو خلافت څرنګه راوپرځېد؟

اموي جومات په دمشق کې

يوشمير اموي خلفاوو الهي احکامو ته پاملرنه درلوده چې له دې ډلې څخه کولی شو حضرت عمر بن عبدالعزيز (رض) ته اشاره وکړو. خو يوشمېر نور يې رعاياوو ته په مادي او معنوي لحاظونو لکه څرنګه چې ښايي هغسې پاملرنه ونه کړه.

د امويانو پر ضد پاڅونونه په بېلابېلو کچو د واکمنۍ په لړې او نږدې ځايونو کې پيل شول. د امويانو پر ضد دغه خوځښتونه او پاڅونونه هغه مهال خپلې لوړې پوړۍ ته ورسېدل چې **ابومسلم خراساني** د عباسيانو په مرسته د پاڅون زمينه برابره کړه. ابومسلم له هرڅه مخکې د عباسيانو پاملرنه ځان ته راواړوله. او بيا يې د اسلامي خلافت پر ضد په ختيځ، په تېره بيا په **خراسان** کې، پاڅون وکړ او تر بغداد پورې يې د امويانو ټولو پلويانو ته ماتې ورکړه. د امويانو يوشمېر پلويان د څه ټينګار پرته پاڅون کوونکو ته تسليم شول.

د **هرات**، **فوشنګ**، **بلخ**، **تالقانو** او نورو سيمو خلک د ابومسلم په امر تر دمشق پورې د پرله پسې بريد په حال کې ورسېدل. هلته يې د لوړو دېوالونو او پياوړو برجونو پر سر تور رنګي بيرغونه ورپول. په دې حالت کې عباسيانو د ابومسلم ملاتړ درلود. په دې توګه **ابوالعباس** په يو سلو دوه دېرشم هجري

کال د خلافت چارې په خپل لاس کې ونیولې.

کله چې خلافت ابوالعباس سفاح ته ورسېد، خپل تره **عبدالله بن علي** ته یې دنده وسپارله چې د اموي کورنۍ وروستني خلیفه مروان تعقیب کړي. عبدالله هغه تر موصل پورې وشاره او هلته هم چې کوم جنګ پیښ شو، **مروان** ماته وخوړه او **حران** ته وتښتېد. بیا **دمشق** او **فلسطین** ته وتښتېد. ابوالعباس خپل تره ته لارښوونه وکړه چې د مروان د تعقیب چارې **صالح** ته وسپاري. صالح، مروان د **مصر** د **بوصیر** نومي کلي پورې وشاره. هلته یې ونیو او ویې واژه. په دې توګه، عباسي دوره پیل شوه چې په راتلونکو لوستونو کې به یې ولولو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د امویانو د نیمګړتیاوو په اړه خبرې وکړي او دویمه ډله دې د خراساني ابومسلم د پاڅون په اړه لازم معلومات ورکړي.

پوښتنې

۱- خراساني ابومسلم څوک و؟ خپل معلومات ولیکئ.
۲- د امویانو په ضد پاڅونونه له کومه ځایه پیل شول؟ په دې اړه خپل معلومات ولیکئ.
۳- اموي وروستنی حاکم څوک و او څنګه ووژل شو؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې له خپلو مشرانو څخه د ابومسلم په اړه پوښتنه وکړي او خپل معلومات دې په ټولګي کې له نورو سره شریک کړي.

پوهېږئ چې له امويانو نه عباسيانو ته څواک څرنګه ولېږدېد؟

د سامرا تاريخي ودانۍ په عراق کې، د عباسيانو د دورې يوه نامتو آبده

ابومسلم خراساني برسېره پر دې چې د يوشمېر عجمو له مرستې او ملاتړ څخه برخمن و، يو مُدبر او باخبره سړی هم و. د **تالقانو**، **بلخ** او **هرات** خلك يې په مروکې سره راټول کړل. د دې ترڅنګ يې هڅه وکړه چې د عربو په تېره د عباسيانو، مرسته هم ترلاسه کړي. له همدې امله يې د عباسيانو له مشرانو سره، چې هغوی هم د امويانو پر ضد په تبليغاتو بوخت وو، اړيکې ټينګې کړې. عباسيانو چې په پټه د خلکو بلنه تنظيمولـه، هڅه يې کوله چې نظامي څواک هم ولري، چې د امويانو واک پای ته ورسوي. هماغه وو چې د عباسيانو پاملرنه **ابومسلم** ته واوښته، د عباسيانو سره د اړيکو او ژمنو له امله د ابومسلم لښکرو په **دمشق** بريد وکړ. د امويانو د وروستني خليفه **مروان** څواکونه يې د واک له ګدۍ راوپرځول او د چارو واګې يې د **آل عباس** کورنۍ ته وسپارلې.

عباسي دولت پنځه پېړۍ په اسلامي څمکو حکومت وکړ. د دې کورنۍ لومړني خليفه ابوالعباس (سفاح) وو چې په ۱۳۲ هجري کال کې يې د چارو واګې په لاس کې ونيولې. نوموړي تر ۱۳۶ هجري کاله پورې پر اسلامي امپراتورۍ واکمني وکړه. د **ابوالعباس سفاح** پلار د امويانو په مخالفت کې ډېر ربړونه وګالل. هغه د خپلې مړينې پر مهال د امويانو پر ضد فعاليتونه او په بلنې پورې مربوطې چارې خپل زوی **ابراهيم** ته، چې په **امام** ملقب و، وسپارلې. امام وروسته د مروان په لاس مسموم شو او

په محبس کې یې له نرۍ سترګې پټې کړې.

ابوالعباس د جُمعې په ورځ پر منبر باندې خپله لومړنۍ وینا خلکو ته واوروله. په دې توګه له ده څخه خلک خوښ شول او ده ته یې وویل چې د حضرت رسول اکرم ﷺ مبارک سنت دې بیا ژوندي کړل.

ده د دې وینا په ترځ کې د حضرت نبي کریم ﷺ له فضایلو څخه خبرې وکړې او د امویانو له ظلمونو او بدیو څخه یې یاد کړې، چې له ډېرو وګړو، په تېره تېره د نبوت له درنې او پتمنې کورنۍ، سره یې کړې وې. دا یې هم زیاته کړه چې امویانو په زور، دوکې او چل ول اسلامي خلافت غصب کړی و.

د عباسیانو واکمني تر ۶۵۶ هجري کاله پورې وغځېده. د پنځو پېړیو په اوږدو کې د دې کورنۍ څو تنه د واک پر ګدۍ کېناستل. په دې دورې کې ډېرې پېښې رامنځ ته شوې یوه یې د ابومسلم وژنه وه چې د **منصور** د حکومت په دورې کې وشوه.

د عباسي خلیفه ګانو نومونه او د هغوی د واکمنۍ مهال

د خلیفه نوم	زمانه او یا د واکمنۍ پېر (دوره)
ابوالعباس	۱۳۲ هجری
ابو جعفر عبدالله منصور	۱۳۶ هجری
ابو عبدالله المهدی	۱۵۸ هجری
ابو جعفر هارون الرشید	۱۷۵ هجری
ابو موسی محمد الا امین	۱۹۳ هجری
ابو جعفر عبدالله مامون	۱۹۸ هجری
ابو اسحاق محمد معتصم بالله	۲۱۸ هجری
ابو جعفر هارون الواثق بالله	۲۲۷ هجری
ابوالفضل جعفر المتوکل علی الله	۲۳۲ هجری

له منصور څخه وروسته کابو ۳۶ تنه یو په بل پسې خلافت ته ورسېدل، چې د یوشمېر مشهورو کسانو نومونه یې په جدول کې لوستلی شئ:

د دې کورنۍ وروستنی خلیفه **ابو احمد المستعصم بالله** و چې د چنګیزیانو د یرغلونو له امله د واک له ګدۍ راوپرځېد.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د ابومسلم په اړه او دویمه ډله دې د ابومسلم د وژل کېدو په اړه خپل معلومات له نورو سره شریک کاندي.

پوښتنې

۱- د خراساني ابومسلم د کارونو په اړه څه معلومات لرئ؟ ویې لیکئ.

۲- ابوالعباس (سفاح) څوک و؟ خپل معلومات ولیکئ.

۳- خراسانی ابومسلم څرنګه ووژل شو؟ ویې لیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د خپلې سیمې له پوهانو او مشرانو څخه د امویانو نه عباسیانو ته د واک د لېږد په اړه معلومات ترلاسه کړي او بیا دې خپلو ټولګیوالو ته ووایي.

د عباسیانو خلافت څرنګه راوپرځید؟

د عباسیانو د دورې یوه سکه

له هغه وروسته چې **ابومسلم** ووژل شو یو ډېر شمېر سیمه ییز څواکونه په تېره د اسلامي امپراتورۍ د ختیځو برخو واکمنان پر **عباسیانو** بې باوره شول. په **هرات، سیستان، بلخ** او نورو ځایونو کې یوشمېر محلي حاکمانو مخالفت ونه کړه دغه مخالفتونه هغه مهال خپلې لوړې پوړۍ ته ورسېدل چې د **هارون الرشید** د زامنو **مامون** او **امین** ترمنځ د مخالفتونو له امله لویه ستونزه جوړه شوه. د هرات خلکو او **فوشنجي طاهر** د مامون په پلوی راپاځېدل. هغوی غوښتل له یوې خوا د ابومسلم کسات واخلي او له بلې خوا د بغداد په اداري او اسلامي خلافت کې د غیر عربو ونډه او ارزښت زیات کړي.

د عباسي خلفاوو په وروستنیو مهالونو کې داسې کسان واک ته ورسېدل چې یې له مزو چړچو پې نور کار نه درلود. د دې کورنۍ د راپرځیدو په اړه کولی شو یو لړ زیات لاملونه په ګوته کړو **د بېلګې په توګه**

- **په خلکو باندې ظلم او د وعدو نه پر ځای کول**: عباسیانو له خپلې کورنۍ نه پرته له خپلو

نورو پلویانو سره وفا نه کوله چې یوه نمونه یې له ابومسلم سره ناروا چلند و.

- **د عباسیانو پر ضد ځینې پاڅونونه**: د عباسي خلافت په بېلابېلو برخو کې د خپلواکۍ لپاره د سیمه ییزو واکمنانو پاڅونونو د عباسیانو دولت کاواکه کړ.

- **د عباسي خلیفه ګانو بې کفایتي**: د عباسي کورنۍ په وروستیو کلونو کې داسې کسان واک ته ورسیدل چې یې د خلکو له ځورونې، مزو چړچو او اخلاقي فسادونو څخه یې نور څه کار نه و.

- **د پیاوړي مرکزیت نشتوالی**: عباسي خلیفه ګانو د خلافت د دوام لپاره نه څه پوهه او نه څه جرأت درلود. هر سیمه ییز امیر کولی شول چې خلیفه وویروي او په خپله ګټه یې وکاروي.

په دې توګه د اسلامي امپراتورۍ د وېش او ټوټه کېدو غوښتنې زیاتې شوې. خو هغه څه چې په پرېکنده توګه د عباسیانو د دولت د راپرځیدلو لامل شو، هغه د نیز او سیلاب په توګه د هلاکو تر اداري لاندې بغداد ته د مغولي لښکرو رسېدل وو، چې په پایله کې یې عباسي خلافت ته تر پنځو پېړیو واکمنۍ وروسته د پای ټکی کېښود.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د عباسیانو د وروستیو کلونو په اړه معلومات ورکړي او دویمه ډله دې د عباسیانو د راپرځېدلو لاملونه ووایي.

پوښتنې

- په عباسي دولت کې لومړني مخالفتونه څنګه پیل شول؟
- پر عباسیانو وروستی ګذار د کومو ځواکونو له لوري وشو؟ بیان یې کړئ.
- د عباسیانو په راپرځېدو کې کوم لاملونه مهم او ټاکونکي وو؟ و یې لیکئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د فوشنجي طاهر په اړه له خپلو مشرانو پوښتنه وکړي او خپل معلومات دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

د اووم ټولګي د تاریخ د مضمون اصطلاحات

اورتون: د زردشتیانو معبد او هغه ځای دی چې د عبادت لپاره په کې اور بلېږي.
اساطیر: داستانونه، کیسې: هغه تاریخ چې پر شفاهي روایاتو او داستانونو ډېره لګوي، همدغسې اساطیري تاریخ بلل کېږي.
سکندریه: یوناني تم ځای، نظامي عسکري ځای، هغه سیمه چې د یونانیانو او په ځانګړې توګه سکندر له خوا جوړه کړې ده.
ابداعات: نوي جوړ شوي. نوي بدلونونه. هغه څه چې پخوا معمول نه وي او نوي ورانډې شي.
العیاذ بالله: پناه وړو د لوی څښتن حضور ته.
انصار: په لغت کې د مرسته کوونکو په معنا دی او په اصطلاح کې د مدینې هغو وګړو ته ویل کېږي چې د مکې له کډوالو سره یې مرسته وکړه او له هغوی ته یې تود هرکلی وایه.
ارتداد: له دین نه اوښتنه. هغه کسان چې د اسلام له مبین دین څخه واوښتل مرتد وګڼل شول. په بلې وینا، هغه کسان چې د اسلام له مبین دین څخه اوښتي وو، مرتد ګڼل کېدل.
بودیستوا: د بودا منونکي. هغه کسان چې د بودا کېدلو په مرحلې کې دي.
جیحون: د آمو سیند
جمل: اوښ. د جمل جګړه، هغه جګړه ده چې بي بي عایشه رضي الله عنها په کې پر اوښ سپره وه.
حجة الوداع: د حضرت نبي کریم ﷺ وروستنی حج.
حماسي: هیوادنی، جنګي، غورځنګي.
خوارج: وتلي. هغه ډله چې د صفین په جنګ کې یې د هغه حکمیت مخالف کاوه چې د حضرت علي کرم الله وجهه او معاویه منل وو.
ماقبل تاریخ: له تاریخ څخه د مخه.
رب النوع: د انسان له لوری جوړه شوې الهه، بُت پالنه.
سیحون: د رود تګ لورې او په تاجکستان کې د سیر دریا نوم دی.
هندي عاج: د هندي پیلانو هغه غاښونه چې ظریف آثار ورڅخه جوړېږي.
غزوه: هغې جګړې ته وایي چې د حضرت محمد ﷺ په کې برخه اخیستې وي.
قلمرو: جغرافیایي محدوده، د واک لاندې سیمه، د دولتي واکمنۍ حدود او سیاسي واکمني.
ډبرلیک: پر ډبره لیکل شوی مطلب. هغه لیکنه چې په ډبرې کې حک او کیندل شوې وي.
ګاتها: د زردشت نصیحتونه یا د سپین تمان پندونه (نصحیتونه).
مسکوکات: د سکو ټولګه، فلزي سیکې.
مزج: یوځای کېدل، ګډ کېدل، یو له بل سره یو کېدل. د مزج توری او کلمه په تاریخ کې هغو مدنیتونو ته استعمال شوې ده چې سرچینه یې بیله او بریاوې یې یو ډول وي.
مشرکان: هغه وګړي او کسان چې له لوی څښتن سره شریک مني.
وحدانیت: په یوه او واحد څښتن تعالي باندې ایمان او باور لرل.
ویدي: د آریایانو د سرودونو څلور کتابونه دي چې له ریګویدا، اتهر ویدا، ساما ویدا او ویجورو ویدا څخه جوړ دي. د ویدا او ویدي کلمې د پوهې او تېز هوشۍ په معنا هم کارول شوې ده.